

Høgskulen på Vestlandet

Masteroppgave

MASA645-MG-2021-HØST-FLOWassign

Predefinert informasjon

Startdato:	17-08-2021 09:00	Termin:	2021 HØST
Sluttdato:	31-08-2021 14:00	Vurderingsform:	Norsk 6-trinns skala (A-F)
Eksamensform:	Masteroppgave		
Flowkode:	203 MASA645 1 MG 2021 HØST		
Intern sensor:	(Anonymisert)		

Deltaker

Kandidatnr.:	409
---------------------	-----

Informasjon fra deltaker

Antall ord *:	18688
----------------------	-------

Egenerklæring *: Ja

Jeg bekrefter at jeg har Ja registrert oppgavetittelen på norsk og engelsk i StudentWeb og vet at denne vil stå på vitnemålet mitt *:

Jeg godkjenner avtalen om publisering av masteroppgaven min *

Ja

Er masteroppgaven skrevet som del av et større forskningsprosjekt ved HVL? *

Nei

Er masteroppgaven skrevet ved bedrift/virksomhet i næringsliv eller offentlig sektor? *

Nei

Forfatter: Therese Bruland

Tittel: Morgendagens eldre – Problem eller ressurs? En diskursanalytisk tilnærming til forståelsen av Eldres deltakelse og medborgerskap i offentlige dokumenter.

Nøkkelord: Deltakelse, medborgerskap, eldre, governmentality, diskurs, offentlige dokumenter.

Hensikt og bakgrunn:

Hensikten med dette masterprosjektet har vært å undersøke hvordan Eldres deltakelse og medborgerskap blir forstått i politiske dokumenter, i lys av den demografiske endringen som samfunnet nå er inne i, med en stadig økende andel eldre i samfunnet. Det demografiske skiftet er blitt sagt å utfordre samfunnet på områdene helse og velferd. Hensikten har derfor også vært å få en forståelse for hva det er som anses som problemet, og hvordan denne forståelsen bidrar til diskursen omkring eldre og effekter dette kan få for deres liv.

Problemstilling Hvordan blir Eldres deltakelse og medborgerskap forstått og artikulert i offentlige dokumenter som omhandler eldre?

Metode: I dette prosjektet er «What's the problem represented to be?» benyttet som er en diskursanalytisk tilgang til offentlige dokumenter, som tilhører en kvalitativ forskningstradisjon.

Resultat: Analysene viser at Eldres deltakelse og medborgerskap er preget av en forventning om produktivitet i form av lønnet arbeid og deltakelse i frivillighet. Funn peker også på at det eldre forventes å ta mer ansvar for sin egen aldring.

Konklusjon:

Det spores en endring i hvordan livsfasen eldre vil defineres i fremtiden, med en mer flytende overgang mellom arbeidsliv og pensjonstilværelse, sees en forlenging av den tredje alder.

Author: Therese Bruland

Title of thesis: *Tomorrow's Elderly – A Problem, or a Resource. A discourse analytical approach to understanding seniors' participation and citizenship in policy papers.*

Keywords: Participation, citizenship, elderly, governmentality, discourse, policy papers.

Abstract: The purpose of this master's project has been to examine how older participation and citizenship are understood in political documents, in light of the demographic change that society is now experiencing, with an ever-increasing proportion of older people in society. The demographic shift has been said to challenge society in the areas of health and welfare. The purpose has therefore also been to gain an understanding of what it is that is considered a problem, and how this understanding can contribute to the discourse around the elderly and the effects this can have on their lives.

Method: In this project, "What's the problem represented to be?" is used as a discourse analytical approach to public documents, which belongs to a qualitative research tradition.

Results: The results show that the participation and citizenship of the elderly is characterized by a demand for a contribution in productivity in the form of paid work and participation in volunteer work. Findings also indicate that the elderly are expected to take more responsibility for their own aging.

Conclusion: There is seen a change in how the life phase elderly will be defined in the future, with a tendency towards a more fluid transition between working life and retirement, an extension of the third age is also seen.

Forord:

Jeg ble inspirert av en kollega ved ergoterapiutdanningen ved Høgskolen på Vestlandet som selv har tatt denne masteren. Hennes ord om viktigheten av å forstå hvordan rammer i samfunnet berører både pasienter og helsearbeidere har lagt seg på minnet, og nå når masterstudiet går mot slutten fremstår ordene hennes enda klarere. Det har vært to inspirerende og lærerike år, selv om COVID-19 til tider har gjort prosessen mer ensom og utfordrende.

Jeg vil takke Gudmund Ågotnes, som hjelpsom og forståelsesfull veileder har han kommet med nyttige og konstruktive tilbakemeldinger underveis i prosessen. Jeg vil også få takke mine engasjerte opponenter på sluttseminaret, Marit og Sølvi, for gode tilbakemeldinger på oppgaven. Det har vært til stor hjelp i slutføringen av oppgaven. Klassen skal også ha en takk for samholdet vi har hatt i medgang og motgang, hvor det aldri har vært mangel på råd, hjelp og oppmuntrende ord. Jeg kommer til å savne alle de interessante diskusjonene vi har hatt gjennom studiet.

Den største takken skal min kjære Thomas ha for hans støtte, tålmodighet og forståelse for hva denne prosessen har krevd med et barn på vei i magen. Han har tilrettelagt i hverdagen på alle mulige måter slik at jeg har kunnet fokusere fullt og helt på masteroppgaven. Dette hadde ikke vært mulig uten han!

1.0 Innledning	5
<i>Oppgavens tema</i>	5
<i>Bakgrunn for valg av tema</i>	6
<i>Hvorfor undersøke offentlige dokumenter?</i>	6
<i>Problemstilling og avgrensing</i>	7
<i>Oppgavens oppbygging</i>	8
2.0 Bakgrunn og tidligere forskning	8
2.1 <i>Deltakelse og medborgerskap</i>	8
Deltakelse – begrep, forutsetninger og bruk	8
Samproduksjon og samskaping – statens virkemidler for deltagelse?	10
Medborgerskap	10
2.2 <i>Velferdsstaten</i>	11
Velferdsstaten, fra offentlig administrasjon til samstyring- hvordan påvirkes medborgerrollen?	12
2.3 <i>Eldre og aldring</i>	13
Hva sier forskning om Eldres deltagelse i samfunnet?	13
Barrierer for Eldres deltagelse	15
<i>Hvilke tendenser rundt deltagelse og medborgerskapet kan sees i tidligere forskning?</i>	16
3.0 Vitenskapsteoretisk fundament, metode og empiri.	17
3.1 <i>Michel Foucault som vitenskapsteoretisk fundament</i>	18
Foucault som postmodernist og post-strukturalist	18
Problematiseringer og representasjoner	19
Governmentality	20
Diskurs og dens konsekvenser	20
3.2 <i>Metodisk tilnærming</i>	22
Diskursanalyse	22
Kritisk diskursanalyse	23
What's the problem represented to be?	24
3.3 <i>Empiri, datainnsamling og etiske overveielser</i>	27
Datainnsamling og presentasjon av inkluderte dokumenter	27
Trinnene i analysen	29
Forforståelse	31
Etliske overveielser	32
4.0 Funn og analyse – Hvordan blir deltagelse og medborgerskap representert og argumentert for?	33
4.1 <i>Produktivitet</i>	34
Deltakelse gjennom arbeid	35
Frvillighet	38
Oppsummering produktivitet	41
4.2 <i>Ansvar for egen alderdom</i>	41
Investering i egen helse	42
Tilrettelegging av egen bolig og teknologi	44
Medvirkning og deltagelse i demokratiske prosesser	45
Oppsummering ansvar for egen alderdom	46
5.0 Diskusjon	47
5.1 <i>Lengre liv – mer produktivitet?</i>	47
Flere i arbeid, og et lengre arbeidsliv	48
Frvillig arbeid	49

5.2 Ansvar for egen alderdom.....	51
Medvirkning	51
5.3 Eldre – problem eller ressurs?	53
5.4 En livsfase i endring?.....	55
5.5 Metodologiske styrker og svakheter ved WPR-metoden	56
6.0 Oppsummering.....	56
7.0 Litteratur	58

1. 0 Innledning

Oppgavens tema

Tema for dette masterprosjektet er Eldres deltakelse og medborgerskap. Prosjektet undersøker hvordan Eldres deltakelse og medborgerskap blir artikulert og forstått i offentlige dokumenter som omhandler eldre, gjennom en diskursanalyse av fem utvalgte offentlige dokumenter utgitt av regjeringen, i perioden 2015 til 2020. Målsetningen er en forståelse av hvordan myndighetene og regjeringen forstår Eldres deltakelse og medborgerskap, og hvordan dette kan få følger for diskursen om eldre, dannelse av subjektposisjoner og påvirkning av de Eldres livsverden.

Bakgrunn for valg av tema

Bakgrunn for valg av tema er et demografisk skifte, som vi nå er inne i, hvor andelen eldre i samfunnet øker. Både politikere og media har i lang tid varslet en «eldrebølge» som følge av at etterkrigstidens store fødselskull nå nærmer seg pensjonsalder. Bølgen som nevnes gir inntrykk av at den vil kunne bringe velferden og helsevesenet i kne. Fra 2009 til 2019 har aldersgruppen mellom 67 og 79 år økt med hele 46 prosent, og antall personer over 67 år var i 2019, 805 694 personer (Helsedirektoratet, 2020, s. 7). Dette tallet er forventet å fortsette å øke i årene fremover. Ifølge Statistisk sentralbyrå (2019) er det ventet at skiftet i demografien vil legge et stort press på både økonomi og helsevesen. Utfordringen til politikerne er å utarbeide planer som kan håndtere dette. Verdens helseorganisasjon (WHO) peker på et behov for en reorientering av helsevesenet, i retning av helsefremmende arbeid og forebygging av sykdom og uførhet, samt unngåelse av unødvendige innleggelser og innskrivninger i institusjoner (Verdens helseorganisasjon, 2015, s. 3). I denne oppgaven, som staten nå står ovenfor, er det interessant å undersøke hvilke forventninger som stilles til Eldres deltakelse og medborgerskap i en tid hvor velferdsstaten og helse- og omsorgstjenestene tilsynelatende er under press.

Hvorfor undersøke offentlige dokumenter?

Når vi bare aksepterer det som regnes som sunn fornuft, kalles dette for falsk bevissthet (Ledwith, 2016, s. 48). Ledwith og Springett (2010, s. 21-22) forklarer at vi som mennesker har en tendens til å tilpasse oss og akseptere tingene slik de er. Gjennom livet internaliserer vi sosiale praksiser slik som de fremstår, fordi de over tid fremstår som naturlige for oss. Selv

situasjoner og forhold som kan være urettferdige og undertrykkende aksepteres. Denne aksepten gjør at endring ikke vil kunne finne sted. Kun en kritisk refleksjon og en refleksiv tilnærming til de strukturene som former hverdagen vår kan motvirke en falsk bevissthet (Freire, 2006, s. 33-34). En kritisk bevissthet vil kunne avdekke hvordan politiske tiltak gagnar noen, men er uheldig for andre (Ledwith, 2016, s. 49). Ledwith & Springett (2010, s. 163), forklarer viktigheten av å forstå hvordan maktstrukturer og kunnskap bidrar til å konstruere «sannheter», når målet er å oppnå en kritisk bevissthet rundt samfunnsforhold.

Politiske planer og tiltak har stor makt og innflytelse til å forme folks hverdag, og bak alle politiske tiltak finnes det underliggende verdisyn og ideologier som styrer tiltakene (Hjelmtveit, 2017, s. 50). For eksempel eksisterer det et medisinsk hegemoni som i følge Ledwith og Springett (2010, s. 69), gjennomsyrrer politiske dokumenter, bevillinger og forskning. Derfor er noen av samfunnsarbeiderens oppgaver å synliggjøre hvordan politiske dokumenter påvirker folks holdninger, avdekke forhold som kan skape problemer for grupper i samfunnet, stille spørsmål til rådende ideologier (Hutchinson, 2010, s. 29; Ledwith & Springett, s. 2010, s.23, 35). Ideologiene som ligger bak politiske planer og strategier er ikke nødvendigvis tydelig uttalt i dokumentene, og vil derfor kreve at de analyseres. På den måten vil en kunne fortelle hva som er den rådende ideologien er bak tiltakene, og en vil kunne vurdere hvordan denne potensielt kan påvirke eldres deltakelse og medborgerskap.

Problemstilling og avgrensing

Til mitt masterprosjekt har jeg formulert problemstillingen: «*Hvordan blir deltakelse og medborgerskap forstått og artikulert i offentlige dokumenter som omhandler eldre?*»

Jeg har som mål å undersøke hvordan eldres deltakelse og medborgerskap påvirkes av måten eldre fremstilles i de utvalgte dokumentene, så for å konkretisere problemstillingen og avgrense undersøkelsesområdet har jeg lagt til følgende spørsmål:

- Hvordan blir eldres deltakelse og medborgerskap representert i dokumentene?
- Hvilke argumenter brukes for å forsvare denne representasjonen? Og hva bygger de på?

- Hvilke potensielle effekter vil disse representasjonene av Eldres deltakelse og medborgerskap kunne tenkes å ha for de eldre: for diskursen omkring eldre, for deres livsverden, ut fra de subjektposisjoner som produseres?

Oppgavens oppbygging

Oppgaven starter med et bakgrunnskapittel med redegjørelse av sentrale begreper og konsepter. Videre i bakgrunnskapittelet presenteres også tidligere forskning på deltakelse og medborgerskap. Etter bakgrunnskapittelet følger et kapittel som redegjør for det teoretiske perspektivet oppgaven tar utgangspunkt i, og en beskrivelse av valgt metode og empiri. Deretter følger et kapittel som inneholder analyse og funn. Det vil til slutt være en diskusjonsdel som diskuterer sentrale funn med utgangspunkt i valgt metode, det teoretiske perspektivet og problemstillingen.

2.0 Bakgrunn og tidligere forskning

Dette kapittelet har til hensikt å ramme inn og sette de politiske dokumentene i kontekst. Det er derfor nødvendig med en redegjørelse av viktige konsepter og perspektiver som berøres. I denne delen vil det derfor redegjøres for deltakelse- og medborgerskapsbegrepene i lys av samfunnsarbeid. I tillegg vil aldring og Eldres deltakelse settes i et samfunnsperspektiv. Til slutt vil tidligere relevant forskning på medborgerskap belyses.

2.1 Deltakelse og medborgerskap

Deltakelse og medborgerskap er to sentrale begreper både i samfunnsarbeid og i dette prosjektet. I denne delen redegjøres det for deltakelse slik det forstås ut fra et samfunnsarbeids perspektiv, og hvordan det knyttes til praksis.

Deltakelse – begrep, forutsetninger og bruk

Deltakelse som begrep er brukt i mange sammenhenger. Bruken av begrepet i dagligtalen krever ikke noen videre forklaring, derimot kreves det forståelse av begrepet når det brukes faglig. I samfunnsarbeid er deltakelsesbegrepet assosiert med verdier som likhet,

rettferdighet og fred, og sees på som en helt grunnleggende del av det å være menneske (Ledwith & Springett, 2010, s. 13).

Rent praktisk knyttes begrepet også til makt, medborgerskap og demokrati (Ledwith & Springett, 2010, s. 27). I et demokratisk perspektiv handler deltakelse om at borgere får mulighet til å uttale seg i saker som angår dem (Ledwith & Springett, 2010, s. 28).

Som konsept har deltakelse transformative egenskaper innen samfunnsutvikling, men for å oppnå endring kreves en forståelse av hva reell deltakelse innebærer (Ledwith & Springett 2010, s.13,15). Feil forståelse, eller feil bruk av begrepet, kan føre til at makten blir værende hos dem som allerede har makt, eller at betydningen av begrepet blir utvannet. Arnstein (2019) har beskrevet hvordan deltakelse kan deles inn i ulike nivåer, og hva som kreves for å få til endringer. Disse nivåene av deltakelse spenner fra ikke-deltakelse, til tokenisme, og til reell deltakelse (Arnstein, 2019, s. 26). Ikke-deltakelse kjennetegnes av en ovenfra-og-ned-tilnærming til målgruppen, hvor målet gjerne er å innhente informasjon om målgruppen kun med hensikt om å kurere eller utdanne dem (Arnstein, 2019, s. 25). Tokenisme kjennetegnes ved at deltakelsen er mest for syns skyld, hvor det i realiteten ikke gis noen beslutningsmakt til målgruppen. Reell deltakelse må ifølge Arnstein (2019, s. 25) innebære at målgruppen enten deltar i et likeverdig partnerskap, har mest å si, eller har fullstendig kontroll og makt over beslutningene som fattes på deres vegne.

Andrea Cornwall (2008, s. 269-270) forklarer at slike graderinger av deltakelse som Arnstein illustrerer, kan være nyttig for å differensiere mellom ulike former for deltakelse, siden begrepet i noen sammenhenger brukes som et moteord. Dette kan medføre uklarheter om hva begrepet faktisk betyr (Cornwall, 2008, s. 269). Ifølge henne er det visse kriterier som må være oppfylt for at det kan være snakk om reell deltakelse. For det første må det være god representasjon fra målgruppen, dernest må de få delta i alle stegene i prosessen, og til slutt at det er de selv som får identifisere hva som er problemet (Cornwall, 2008, s. 276). Hun påpeker imidlertid at disse kriteriene kan være vanskelig å oppfylle i praksis, og at en derfor heller bør undersøke hva som er den optimale formen for deltakelse når både idealet og virkeligheten skal tas hensyn til (Cornwall, 2008, s. 276).

Deltakelse kan være både et mål og et middel (Hugman & Bartolomei, 2013, s. 19). Som mål handler det om å oppnå en økt deltagelse fra en bestemt gruppe. Som middel brukes deltagelse for å oppnå endringer i samfunnet. Brukt riktig kan deltagelse være et effektivt middel for å få til de endringene som et lokalsamfunn eller samfunnsborgere ønsker seg. Hutchinson (2010, s. 49) skriver at myndighetene i Norge, oftere enn tidligere, forsøker å samarbeide med interessenter og berørte grupper i planleggingen av samfunnet. Disse typene for samarbeid blir kalt governance eller samskaping. Årsaken er at myndighetene ønsker at borgere, lokalsamfunn, grupper og kommuner tar en større del av ansvaret (Hutchinson, 2010, s. 50).

Samproduksjon og samskaping – statens virkemidler for deltagelse?

Ideen om *samproduksjon* og *samskaping* bygger også på ideen om at det offentlige samarbeider med relevante aktører, og dette er de senere årene blitt en trend innen innovasjon som en ser blant annet i helsevesenet (Askheim, 2016, s. 25; Askheim, 2012, s. 189). Ideen kan kobles til privat sektor og deres konsumenttenkning (Askheim, 2012, s. 189). Brukere av tjenester blir sett på som konsumenter, og bidrar som samarbeidspartner i utforming av tjenester, planlegging og utvikling (Askheim, 2016, s. 25). Samproduksjon og samskaping har blitt introdusert i tidligere dokumenter som en løsning på utfordringer i omsorg, ifølge Askheim (2006, s. 27). Sivilsamfunnet ansees nemlig som kompetente nok til å kunne bidra i dette arbeidet.

Medborgerskap

Medborgerskap er definert og forklart på ulike måter i litteraturen. Ifølge Dominelli og Moosa-Mitha (2014, s. 1) er det å være en borger en rettslig status man har ved at man tilhører en stat, som gir tilgang på sosiale, politiske og økonomiske rettigheter. Dominelli og Moosa-Mitha viser her altså til det å være en statsborger i et land. Å være en medborger innebærer alle de rettighetene en har som borger, men Østerud, Engelstad og Selle (2003) forklarer at medborgerskap også innebærer samspill med andre, kollektiv tilhørighet og tilgang til velferdsytelser (s. 139). Olsen (2017, s. 228) forklarer hvordan borgerbegrepet er knyttet til demokrati og menneskerettigheter, og at det innebærer både rettigheter og plikter. Innenfor medborgerskapet finnes det ulike roller for borgerskap. Hansen (2016, s.

123) trekker frem T.H. Marshalls tre former for borgerskap når han forklarer ulike borgerroller innenfor velferdsstaten; den sivile, den politiske og den sosiale borgerrollen. Disse tre formene henger sammen ved at den sivile først gav opphav til den politiske, og den politiske deretter gav opphav til den sosiale. Den sivile formen for borgerskap er preget av plikter og rettigheter ovenfor staten. Den politiske formen for borgerskap handler om stemmerett og individets mulighet til å delta i samfunnet på en likeverdig måte. I forståelsen av disse to første formene for borgerskap ligger ingen krav om en innsats fra staten ovenfor borgeren, og heller ingen krav om ressursbruk, men understreker snarere den individuelle friheten borgerne har (Hansen, 2016, s. 123-124). Derimot retter den sosiale formen for borgerskap seg mot de rettigheter borgeren har til velferdsgoder som skal fordeles av en velferdsstat (Hansen, 2016, s. 123-124). Dette er en rolle som typisk sees innenfor den skandinaviske velferdsmodellen, og grensesettingen innenfor denne modellen bestemmes av de ressursene som til enhver tid er tilgjengelige. Den norske staten er pålagt ved lov å sørge for at alle kan leve som aktive medborgere (Hutchinson, 2013, s. 133).

2.2 Velferdsstaten

I likhet med de andre nordiske landene styres Norge gjennom en sosialdemokratisk velferdsstat. Denne typen velferdsstat har en sterk statlig styring sammenlignet med en liberal velferdsstat som har få statlige inngrep som målsetning (Stamsø, 2017, s. 111). Hensikten med en den sosialdemokratiske velferdsstat er å omfordele godene i samfunnet, fordi ingen i samfunnet er tjent med at noen er fattige (Hansen, 2016, s. 42-43). Omfordelingen skjer ved at de med flest ressurser skattlegges for å finansiere bedre levekår for dem med mindre ressurser. Prinsippet om at man skal yte etter evne og få etter behov, er sentralt. Noen av de områdene som velferdsstaten dekker er helsetjenester, skole, barne- og eldreomsorg, trygdeytelser som pensjon og sykelønn, sosialhjelp og bostøtte (Stamsø, 2017, s. 112). Tiltakene innenfor velferdsstaten er av universell karakter, som vil si at de gjelder for alle (Hansen, 2016, s. 42-44). Bærekraften i velferden er opprettholdt av skattelegging av yrkesaktive og næringsliv, av egenandeler i helsetjenester, oljefondet (Statens pensjonsfond) og arbeidsgiverfinansiering (Stamsø, 2017, s. 128- 132). De utgiftene som er størst for samfunnsøkonomien er utgifter til helsetjenester, trygd, og sosialomsorg (Hjelmtveit, 2017, s. 46). Selv om det er bred politisk oppslutning om velferdsstaten, så er

det et verdispørsmål hvor stor rolle den skal ha (Hjelmtveit (2017, s. 50) forklarer at det alltid ligger underliggende verdier og syn på sosiale problemer bak sosialpolitiske tiltak.

Velferdsstaten, fra offentlig administrasjon til samstyring- hvordan påvirkes medborgerrollen?

Styring er grunnleggende i politisk virksomhet (Røiseland & Vabo, 2012, s. 10). Hvordan samfunnet styres legger også føringer for hvordan en kan tenke om medborgerrollen og hvordan den skal utøves i praksis. I etterkrigsårene var den Norske stat styrt gjennom det som heter *offentlig administrasjon*, som kjennetegnes ved at styringen skjer gjennom lovgiving og utforming av regler og retningslinjer, hvor det også er et tydelig skille mellom offentlig og privat sektor (Røiseland & Vabo, 2012, s. 19). Dette var starten på det vi kjenner som velferdsstaten (Hjelmtveit, 2017, s. 46). En viktig endring som skjedde i overgangen til velferdsstaten, var at staten gikk over til en mer omfordelende modell enn tidligere, og sosiale ordninger ble gjort universelle og gjeldende for alle borgerne. Universelle ordninger gjør at mottakerne av ordningene blir sett på som vanlige borgere og ikke som marginaliserte grupper (Østerud, Engelstad & Selle, 2003, s. 152). Velferdsstatens rolle ovenfor borgerne økte altså i omfang (Hjelmtveit, 2017, s. 46-47).

På 70-tallet begynte fremveksten av *New Public Management (NPM)*, som bygger på en nyliberalistisk ideologi (Stamsø, 2017, s. 66), med en tro på at det offentlige kunne styres mer effektivt ved å kopiere organisering, styring og ledelse fra privat sektor (Røiseland & Vabo, s. 20). Den offentlige sektoren ble nemlig kritisert for å være for stor, preget av byråkrati, og for å være ineffektiv (Stamsø, 2017, s. 65). NPM-modellen kom inn med prinsipper fra markedet for å effektivisere og kontrollere ressursbruken (Hansen, 2016, s. 29). Sykehusreformen er blant annet et resultat av denne tankegangen (Hjelmtveit, 2017, s. 59). Her skulle politikerne utarbeide de overordnede målene, mens offentlige virksomheter, som sykehusene, hadde ansvar for gjennomføringen innenfor sine budsjetttrammer (Røiseland & Vabo, 2012, s. 20). Endringer som NPM har ført til i Norge er konkurranseutsetting av tjenester, desentralisering, fokus på service og kvalitet i tjenestetilbudet, mål- og resultatstyring, og brukerbetaling (Stamsø, 2017, s. 84). Nettopp dette med økende brukerbetaling er blitt kritisert for å kunne bidra til økte forskjeller i samfunnet (Stamsø, 2017, s. 78). Årsaken til dette er at når betalingen overlates til borgerne,

så vil det kunne bidra til at tilgangen på tjenestetilbud ikke blir lik for fattige og rike. Noe av kritikken mot NPM retter seg også mot at effektivitet og resultater ikke enkelt lar seg måle i det offentlige. Målinger av individuelle prestasjoner, kan dessuten ha en negativ effekt på motivasjonen til arbeidere (Stamsø, 2017, s. 77-83).

I dag har deler av styringen gått mot det Røiseland & Vabo (2012, s. 20) kaller *samstyring*, og oppstod som følge av et behov for å koordinere en fragmentert og kompleks produksjon av tjenester og iverksettelsen av politikk. De forklarer samstyring som et samarbeid mellom det offentlige og private aktører, og kjennetegnes av en ikke-hierarkisk prosess. Røiseland og Vabo (2012, s. 22-23) trekker frem tre aspekter som gjelder ved samstyring; gjensidig avhengighet mellom partene, at beslutninger må baseres på diskurs eller forhandlinger, og planlagt og målorientert aktivitet. Resultater av denne type samstyring er blant annet samhandlingsreformen (Røiseland & Vabo, 2012, s. 29).

2.3 Eldre og aldring

Aldring er en prosess som ofte forstås ut fra kronologisk alder, og henger gjerne sammen med hvordan samfunnet og sosiale roller er organisert, og hvordan rettigheter og plikter tildeles. I velferdssystemet i Norge er pensjonsalder en merkestein for når en kan defineres som eldre (Daatland & Solem, 2011, s. 22-27). Christensen (2018) viser til at aldersgrensen er i bevegelse, om en definerer ut fra pensjonsalder, da en kan utsette pensjonsalderen til 72 år. Ved pensjonsalder har man tidligere regnet den produktive fasen av livet som avsluttet, og betraktet de eldre årene som mer passive (Daatland & Solem, 2011, s. 23). Selv om det innenfor et velferdssystem er praktisk å kategorisere alderdommen etter pensjonsalder, sier det lite om den individuelle opplevelsen av alder, og om den enkeltes funksjonsnivå (Daatland & Solem, 2011, s. 23-24). I tillegg har livsfasen eldre et stort aldersspenn, og deles derfor ofte inn i den tredje og fjerde alder, hvor det er først i den fjerde alder at det sees et økt hjelpebehov (Daatland & Solem, 2011, s. 23,27). Derfor både er, og oppleves, aldring svært individuelt.

Hva sier forskning om eldres deltakelse i samfunnet?

Pensjonsalderen i Norge er etter folketrygden 67 år, men en kan velge å stå i arbeid frem til man er 72 år (Stamsø, 2017, s. 202). Førtidspensjonering og uførepensjon gjør at pensjonsalderen i Norge likevel er lavere enn 67 år. Et statistikknotat fra NAV (2021, s. 1) viser at gjennomsnittlig alder ved første pensjonsuttak i Norge i første kvartal 2021, var ved 65,4 år. Henholdsvis 66,0 år for kvinner og 64,8 år for menn. Av alle alderspensjonistene utgjorde 13,7 % av disse minstepensjonister. Ifølge en Fafo-rapport (Midtsundstad, Mehlum & Hilsen, 2017) avhenger Eldres deltakelse i arbeidslivet av en rekke faktorer på mikro- meso- og makronivå. På mikronivå ser en at den Eldres egen helse, arbeidskapasitet og kompetanse er avgjørende faktorer for om en velger å gå av med pensjon eller bli værende i arbeidslivet (Midtsundstad, Mehlum & Hilsen, 2017, s. 55). I tillegg påvirkes pensjonsalder på mesonivå, av forhold på arbeidsplassen, som organisering og ledelse. På makronivå er pensjons- og trygdesystemet medvirkende faktorer for arbeidslivsdeltakelsen (Midtsundstad, Mehlum & Hilsen, 2017, s. 55). De mest avgjørende faktorene for beslutningen og om å pensjonere seg befinner seg for øvrig på mikro- og mesonivå, og knytter seg til den enkeltes helse, arbeidskapasitet og arbeidsmiljø, ifølge Midtsundstad, Mehlum & Hilsen (2017 s. 55).

Historisk har *frivillighet* hatt en betydelig rolle i sivilsamfunnet, og særlig innen helse- og sosialområdet har frivilligheten vært viktig. Frivillig arbeid er organisert arbeid som er definert som gratis utført arbeid eller for en symbolsk sum (Olsen, 2017, s 318). Det er en politisk målsetning å legge til rette for frivillig sektor (Regjeringen, 2014), hvor regjeringen også anerkjenner frivillighetens vekstpotensial og det å nå ut til nye grupper i samfunnet (Kulturdepartementet, 2015). Tall fra levekårsundersøkelsen fra 2020 viser at 41 % av personer over 67 år har deltatt i frivillig arbeid, og i snitt har de lagt ned 119 timer hver det siste året (Statistisk sentralbyrå, 2020). Tidligere forskning som Hansen og Slagsvold (2020) har undersøkt, antyder et der er et stort potensial for å rekruttere flere eldre til frivillighet, begrunnet i dagens eldre sin helse og utdanningsnivå. Hansen og Slagsvolds egen forskning konkluderer med at dette potensialet muligens er noe begrenset sammenlignet med den tidligere forskningen, og tillegger forskningsmetodene noe av årsaken. De registrerte et avvik mellom hvordan informantene svarte på telefon, kontra i spørreskjema. Studien viser også at motivasjonen for å delta i frivillighet har endret seg. Tidligere var deltakelsen motivert ut fra tradisjon, ideologi og religion, mens deltakelsen de siste tiårene i større grad

vært motivert av selvrealisering og egeninteresser (Hansen & Slagsvold, 2020, s. 13). De eldre ønsker i tillegg en annen type tilknytning til frivilligheten nå enn tidligere, i retning av mer fleksibilitet og kortsiktig deltakelse (s. 14).

Eldres representasjon i *politikk* og *demokrati* synker med alderen (Daatland & Solem, 2011, s. 230; Regjeringen, 2019). Alle kommuner er derfor pålagt å opprette eldreråd i sine kommuner, for å sikre medvirkning fra den eldre delen av befolkningen (Regjeringen, 2019). Den anseelsen de eldre har i samfunnet er i stor grad knyttet til funksjoner de eldre har i samfunnet (Daatland & Solem, 2011, s. 225), men samfunnet har ikke mange posisjoner som gis på bakgrunn av høy alder (s. 227). Når det gjelder politiske verv er eldre underrepresentert i kommunestyre og storting, og er oftere et objekt for politikken fremfor å delta i den (s. 227 - 230). Berglund & Kleven (Statistisk sentralbyrå, 2011, s. 66) viser til at en forklaring kan ligge i integrasjon, hvor politisk deltakelse ofte henger sammen med hvor integrert en er i samfunnet, og at kontakt med arbeidslivet er viktig for den politiske bevisstheten. Det er derimot lite som tyder på at valgdeltakelsen synker på grunn av overgang til pensjonisttilværelsen, men heller er noe synkende i den fjerde alder (Statistisk sentralbyrå, 2011, s. 67).

Barrierer for eldres deltakelse

Kategorisering er en måte å sortere mennesker i samfunnet på, og trenger ikke være negativt. Det er for eksempel vanlig at man av praktiske årsaker deler inn befolkningen etter ulike livsfaser. Kategoriseringen blir først negativ når det knyttes negative fordommer til grupper basert på kroppslige avvik, rase, nasjonalitet, religion, lite verdsette karaktertrekk, eller alder. Det foregår da en *stigmatisering*, som ikke handler om ens person, men om stereotyper og fordommer knyttet til gruppen en kategoriseres inn i (Goffman, 1963, s. 12-15). For eldre mennesker kan en slik type negativ kategorisering gi utslag i *alderisme*, som vil si negativ diskriminering på bakgrunn av alder (Daatland & Solem, 2011, s. 121-122). Alderisme kan komme til uttrykk på ulike måter. Det kan forekomme som stereotyper og negative forenklete oppfatninger om hvordan eldre er, som antipatier og negative følelser om eldre, eller som diskriminering og forskjellsbehandling av eldre. I tillegg kan alderisme gi seg utslag i hvordan eldre bli møtt på individnivå, i nærmiljøet og i institusjonelle praksiser

(Daatland, & Solem, s. 122). I praksis kan alderisme eksempelvis bety at arbeidssøkere over en viss alder velges bort til fordel for yngre, at seniorenne tilbys sluttpakker når bedrifter må gjøre nedskjæringer, at ordninger i helsevesenet kun er tilgjengelige for personer under en gitt alder, eller at eldre personer ikke velges inn politiske verv. Det finnes ulik forskning og dokumentasjon som viser tilstedeværelsen av alderisme i samfunnet, både nasjonalt og globalt. I en rapport fra OECD kommer det frem, gjennom en spørreundersøkelse i 28 land hvor også Norge er representert, at alder er den vanligste årsaken til diskriminering i arbeidslivet (OECD, 2020, s. 86). I en norsk spørreundersøkelse blant leger og medisinstudenter over hvilke sykdommer og spesialfelt innen medisin som gir mest prestisje, havnet geriatri nederst i rangeringen over spesialfelt (Album & Westin, 2007, s. 186). Forskerne påpeker at dette kan ha påvirkning på eldres helsetilbud (s. 188). WHO's (2021, s. 48) rapport om alderisme, konstaterer at alderisme har både helsemessige og økonomiske konsekvenser for den eldre. I dag råder det også en idealisering av ungdommen. Ungdommelige kvaliteter som effektivitet

Hvilke tendenser rundt deltakelse og medborgerskapet kan sees i tidligere forskning?

Medborgerskap og deltakelse er blitt undersøkt av en rekke forskere. Jeg vil her presentere et utvalg av disse undersøkelsene.

Magnussen og Nilssen (2015) har med utgangspunkt i Marshalls inndeling av medborgerskapet undersøkt mulighetene for deltakelse innen helse og velferd, arbeid og politisk deltakelse. Deres forskning viser at utformingen av det sosiale medborgerskapet i stor grad er påvirket av juridiske rettigheter, og at juridiske endringer påvirker de politiske og sosiale rettighetene. Forskningen viser at koblingen mellom arbeid og velferd er sterk, at aktivitet foretrekkes fremfor passivitet, og at rettighetene på området både kan være frigjørende og undertrykkende, alt etter hvor initiativet for aktivitet er forankret. Magnussen og Nilssen påpeker at hvor velferdsrettigheter er fundert har stor betydning for borgeren og dens mulighet til deltakelse.

I Line Margrethe Jenhaug (2018) sin dokumentanalyse av stortingsmeldingen «Morgendagens omsorg (omsorgsmeldingen)» diskuteres det hvordan forståelsen av en god

medborger formes av forventinger om at en tar ansvar som pårørende, og av fokuset på tilretteleggingen for å kunne ta ansvar som pårørende. Jenhaug er skeptisk til at forventninger om å bidra til samproduksjon mellom omsorgstjenesten og pårørende, og mener det vil kunne svekke den sosialdemokratiske velferdsmodellen, gjennom at det private markedet styrkes, da pårørende kan bli negative til å betale skatt for offentlig velferd.

Christensen og Fluge (2016) har undersøkt utviklingen av retorikken rundt individuelt *medansvar*. Deres forskning viser at diskursen har endret seg fra å handle om brukermedvirkning til å handle om det individuelle ansvaret enhver har til å være en samprodusent i velferdstjenester. Deres diskursanalyse viser at det over tid har foregått en nedbygging av velferdsstaten i den perioden de har undersøkt brukermedvirkningsbegrepet, og at vektleggingen av den enkeltes medansvar stadig øker i retorikken. I større grad enn tidligere skal eldre benyttes seg av sine ressurser til pleie- og omsorgsbehov, som også påpeker at den enkeltes ressurser da blir mer avgjørende.

Askheim (2017) har analysert argumentasjonen for brukermedvirkning i policydokumenter innen velferd. Ifølge hans analyser er det konsensus mellom de ulike regjeringene om korporative prinsipper i velferdspolitikken, og en samproduksjonsdiskurs der innbyggernes rettigheter, for så vel egen velferd som for fellesskapet, vektlegges. Han peker samtidig på at Solbergregjeringen representerer et brudd med tidligere regjeringer hvor det frie enkeltindividet som et ideal står tydeligere frem enn før, i tillegg til at offentlig monopol på leveringen av velferdstjenesten betraktes som en innskrenkning av den individuelle friheten.

Samlet tegner disse forskningsartiklene et bilde av at det individuelle ansvaret hver enkelt borger har ovenfor velferdsstaten er blitt tydeligere, og at plikt til å medvirke ser ut til å vektlegges mer enn rettigheten til medvirkning. Deltakelse som en rettighet ser dermed ut til å havne i bakgrunnen.

3.0 Vitenskapsteoretisk fundament, metode og empiri.

Denne studien har undersøkt hvordan deltakelse og medborgerskap blir forstått og artikulert i offentlige dokumenter, i et forsøk på å isolere og analysere diskurser om eldre og deres livsverden. Studien tar utgangspunkt i fem offentlige dokumenter, som enten omhandler eller berører eldre. Disse er blitt analysert ved hjelp av metoden «What's the problem represented to be?» av Carol Bacchi (2009), som er beskrevet som en kritisk diskursanalyse for policydokumenter. Hvert enkelt dokument vil bli presentert senere i kapittelet.

I dette masterprosjektet har Michel Foucault informert både den teoretiske bakgrunnen, og den vitenskapsteoretiske bakgrunnen for masterprosjektet. Oppgaven har ikke et avgrenset teorikapittel, nettopp fordi teori og metode i dette prosjektet henger så tett sammen.

Metoden benyttet i prosjektet lener seg i stor grad på Foucaults teorier (Bacchi, 2009), og dokumentene er derfor også lest og analysert på bakgrunn av Foucaults teorier.

Jeg vil i dette kapittelet først redegjøre for de teoretiske og vitenskapsteoretiske perspektivene som ligger til grunn, for siden gå inn på de metodiske valgene jeg har gjort for studien, og til slutt vil jeg beskrive hvordan jeg praktisk har gått frem for å samle og analysere data.

3.1 Michel Foucault som vitenskapsteoretisk fundament

Michel Foucault (1926-1984) regnes som en av den moderne tids store filosofer og idehistorikere. Selv om han ikke var sosiolog, har hans tanker og perspektiver hatt stor innflytelse på sosiologien (Aakvaag, 2008, s. 298,302). Noen av hans viktigste arbeider handler om makt, diskurser og former for styring. Foucault var ikke glad i merkelapper og definerte selv sin filosofiske retning som «problematiseringer» (Fendler, 2010, s. 8). Han valgte altså å plassere seg selv utenfor de vanligste filosofiske tradisjonene i sin samtid. Av andre blir han ofte plassert både i en postmodernistisk tradisjon og i post-strukturalismen (Aakvaag, 2008, s. 304); Ledwith & Springett, 2010, s. 163). Fendler (2010, s. 20) vil også hevde at når det kommer til Foucault, så er postmodernisme og post-strukturalisme tilnærmet det samme. Jeg vil i det følgende redegjøre for Foucaults forhold til begge tradisjonene og gå nærmere inn på det som Foucault kaller problematiseringer.

Foucault som postmodernist og post-strukturalist

Årsaken til at enkelte vil kategorisere Foucault som *postmodernist* er at han delte mange av deres synspunkter (Aakvaag, 2008, s. 301), og hans filosofi skilte seg radikalt fra modernismens filosofi (Fendler, 2010, s. 21). Post-modernismen blir ofte sett på som en motreaksjon på modernismen. Espen Schanning (1992, s. 9-10) viser til en rekke punkter som kjennetegner det moderne prosjektet. Hvor ett av punktene som han nevner er modernismens tro på at det er mulig å finne frem til absolutte sannheter. Dette er et av punktene hvor Foucault bryter med modernismen. Ikke i den forstand at han hevder at sannhet ikke finnes, men han forsøker å vise at sannhet ikke er en nøytral størrelse og at sannhet er påvirket av makt, diskurs og det sosiale (Schanning, 1992, s. 16). En av måtene Foucault illustrerer dette på, er at noe som blir regnet som sannhet i en epoke, ikke nødvendigvis er sant i en annen. Dette viste han gjennom å utfordre og stille kritiske spørsmål til det som presenteres som sannheter (Fendler, 2010, s. 6). Likhetsstrekket mellom Foucault og dette prosjektet er at det ikke forsøker å finne frem til en sannhet om hva deltakelse og medborgerskap er, men hvordan begrepene blir forstått i dagens samfunn.

Dersom en velger å plassere Foucault blant *post-strukturalistene* begrunnes dette med at han bryter med strukturalistenes tro på at det finnes noen tidløse og universelle strukturer som menneskene ikke kan bevege eller endre på, selv ikke i språket (Schanning, 2000, s. 99; Fendler, 2010, s. 19; Skrede, 2017, s. 75). Selv begreper kan endre innhold og betydning. Foucault forsøkte å vise at både kultur og språk endres gjennom historien (Aakvaag, 2008, s. 304). Post-strukturalistene var også opptatt hvordan språk er viktig for det sosiale liv, og hvordan språket bidrar til å skape identiteter (Skrede, 2017, s. 75).

Problematiseringer og representasjoner

Enten om man velger å kategorisere Foucault som postmodernist eller post-strukturalist er det *problematiseringene* som går igjen i hans arbeid. Hans problematiseringer utfordrer både modernismen og strukturalismen i den forstand at han forsøker å vise at det ikke eksisterer noen absolutte fakta eller universelle strukturer som menneskene ikke kan bevege på (Fendler, 2010, s. 20). Foucaults arbeider har i stor grad dreid seg om å vise, gjennom historien, hvordan noe som er sant i en epoke, ikke nødvendigvis er det i en annen. Ifølge Fendler (2010, s. 8) innebærer Foucaults problematiseringer to ting. Det ene er å utfordre

eller problematisere det vi tar for gitt, slik som sannhet, fakta og kunnskap. Dette er størrelser som har stor tyngde og gjennomslagskraft til å definere hvordan vi forstår verden, men er til gjengjeld ikke objektive. Ved å problematisere kan en åpne opp for nye måter å tenke om et problem. Den andre betydningen er å undersøke hvorfor noe sees på som et problem (Fendler, 2010, s. 8), altså hvilke underliggende kunnskaper som ligger til grunn problemforståelsen. I denne forståelsen, at det ikke finnes universelle strukturer som styrer menneskene, eksiterer det heller ikke noen objektiv forståelse av samfunnsutfordringer og hvordan disse bør løses.

Governmentality

Foucault ser på styring av en stat som en kompleks maktform som omfatter institusjoner, prosedyrer, analyser, refleksjoner, overslag og taktikker, som har hele befolkningen som sitt styringsområde (Foucault, 2002a, s. 68). Han sammenligner styring, og *governmentality*, med det å styre et skip (Foucault, 2002a, s. 52). En skal styre besetningen, samtidig som at navigering og last skal ivaretas. I tillegg må det tas høyde for både vær og vind. Det optimale er å styre på en slik måte at besetningen også relaterer seg til skipet og lasten, og dermed handler i tråd med det målet skipet har satt seg ut for å nå (Foucault, 2002a, s. 52). I likhet med styringen av besetningen på et skip, kan en si at *governmentality* er en styringsform som baserer seg på å rette seg mot individets styring av seg selv (Mik-Meyer og Villadsen, 2007, s. 36). Den bruker sjelden makt, men forsøker å påvirke individets frie vilje. Målet er å fremdyrke bestemte egenskaper og handlingsmønstre hos individene, og forstås derfor som en skapende makt (Mik-Meyer & Villadsen, 2007, s. 17). For å kunne påvirke individets frie vilje, må det oppfattes som rasjonelt for individene. Det er ikke nok å benytte seg av sunn fornuft for å få individene til å styre seg selv. Foucault forklarer at styringen er avhengig av tyngden og makten fra konkret, presis og egent vitenskap, og trekker frem statistikk som en av formene for viten som gir grunnlag for en god styring (Foucault, 2002a, s. 103). *Governmentality* har politisk økonomi som sin viktigste form for vitenskap (Foucault, 2002a, s. 68).

Diskurs og dens konsekvenser

Diskurs blir ofte forklart som bestemte måter å forstå og snakke om verden på, og består av utsagn og ytringer. Foucault (2002b, s. 129) forklarer at utsagnene ikke nødvendigvis er relatert til hverandre, men at de samlet sett opererer innenfor det samme settet av regler og koder. For å få øye på de må en derfor forsøke å avdekke de regelmessighetene, eller mønstrene, i utsagnene som kan finnes i de utvalgte dokumentene. Videre opererer utsagnene på to nivåer (Foucault, 2002b, s. 123). Det ene nivået dreier seg om det konkrete som sies i et utsagn og som er lett tilgjengelig for leseren. Under dette utsagnet finnes et annet nivå hvor en annen og mer subtil betydning befinner seg og som styrer det som konkret blir sagt i utsagnet. Med dette mener Foucault at det ligger mer skjult i utsagnene enn det som er lett tilgjengelig for leseren (Foucault, 2002b, s. 123). Videre blir utsagnene fremsatt i bestemte grupperinger, altså at utsagnene uttrykkes i bestemte kontekster (Foucault, 2018, s. 23). Eksempler på kontekster kan være helse, velferd, økonomi, pedagogikk, politikk etc. Alle diskurser er ikke like åpne for alle, og enhver kan ikke forvente å ha autoritet innen hvilken som helst diskurs (Foucault, 2018, s. 9, 22). Å fremsette medisinske kunnskaper med autoritet er som regel forbeholdt de med en medisinsk utdanning og bakgrunn. Det at ulike kontekster har sine sett med koder og regler, bidrar til å gi diskursene deres regelmessighet (Aakvaag, 2008, s. 309). Og, det er disse regelmessighetene diskursanalytikeren har som sitt undersøkelsesfelt. Diskurser skapes av menneskene kollektivt, og er hele tiden i endring (Fendler, 2020, s. 36). Når ny kunnskap utvikles, eller nye fenomener utforskes, oppstår også nye diskurser. Før dette eksisterer ikke diskursen. Diskurser foregår også innen tid og kontekst, de er bundne til sin samtid (Fendler, 2010, s. 37).

En *konsekvens* av diskurser er at de muliggjør bestemte subjektposisjoner (Bacchi, 2009, s. 16), og de er en viktig del av hvordan sannheter produseres (Bacchi, 2009, s. 35). Ved at offentlige dokumenter omtaler bestemte grupper i samfunnet på bestemte måter, for eksempel eldre, skapes det subjektposisjoner som blir tilgjengelige for de eldre, som de kan innta og forstå verden ut ifra, men som også bidrar til å gi de en identitet. Diskursene blir på den måten styrende for hvordan vi tenker om oss selv og andre, og for sosiale praksiser. Det oppstår en forestilling av hva som er riktig og galt, og diskursene er på den måten skapere av virkeligheten (Aakvaag, 2008, s. 310). For Foucault var det viktig å påpeke at diskurs og

virkeligheten ikke er det samme, men at diskurs kun er et system som strukturerer og styrer hvordan vi ser verden (Mills, 2003, s. 64). Hva det vil si å være eldre er ikke universelt gitt, og det eksisterer ikke en fast definisjon av hva eldre skal være utenfor diskursene. Ellers er det viktig å presisere at selv om diskurser påvirker hvordan vi tenker og forstår verden, så kontrollerer ikke diskursene folk. Diskurser utøver nemlig ikke en autoritær makt (Fendler, 2010, s. 36-37). På tross av dette viser Foucault likevel at diskurser er relatert til makt, den kan både undertrykke og frigjøre. På den ene siden kan den betraktes som et verktøy for maktutøvelse, og på den andre siden kan den avsløre maktforhold og hindre den (Mills, 2003, s. 63-64). Diskurser må jobbes med for å opprettholdes, og den makten som de sterkeste sosiale praksisene innehar gjør at endring av diskurser, og en eventuell frigjøring, går sakte (Neumann, 2001, s. 133). Diskurs og maktutøvelse dreier seg også om hvordan menneskene blir gjort til gjenstand for vitenskapen, som på sin side er underlagt blant annet politiske faktorer som hvordan samfunnet drives (Mik-Meyer & Villadsen, 2007, s. 22-23). Makten som ligger i diskursene, er også et nødvendig element i den moderne maktutøvelsen *governmentality*.

3.2 Metodisk tilnærming

Diskursanalyse

Diskursanalyse tilhører den kvalitative forskningen, og stammer fra en litteraturkritisk og språkvitenskapelig tradisjon og er i dag en metode for å undersøke hvordan meningsinnhold kommer til uttrykk i språk og tekst (Brottveit, 2018, 113). Diskursanalysen analyserer det som ligger mellom linjene, men ikke med fokus på å finne ut av hva som faktisk menes, eller intensjonene bak utsagnet (Brottveit, 2018, s. 114). Neumann (2001, s. 33,37) forklarer at diskursanalytikerens oppgave er å undersøke hvordan verden blir representert, altså ikke slik den er, men slik den fremstår for oss. Representasjonene er ifølge han en sentral bestanddel i diskurser (Neumann, 2001, s. 33). Dersom en representasjon møter lite motstand, eller fremstår som naturlig for oss, vil dette si at den representasjonen står i et hegemoni (Neumann, 2001, s. 178). I en diskursanalyse undersøker en også hvordan utsagn, tekst etc. former sosiale praksiser (Neumann, 2001, s 178). Selv om Foucault gjorde sine samfunnsanalyser, lagde han aldri en oppskrift på hvordan faktisk foreta en diskursanalyse

(Horsbøl & Raudaskoski, 2016, s. 26). Likevel er hans måte å forstå og analysere makt, vitenskap og samfunnet grunnleggende i mange andre diskursanalyser. Foucault jobbet hele tiden med å forstå forskjellige regimer av viten, det vil si, hvordan en gitt viten trådte frem, hvordan den ble til, og hva det var for et virkefelt den skapte (Horsbøl & Raudaskoski, 2016, s. 27). Diskursformasjonene er også viktige innen governmentality. Det grunnleggende analytiske arbeidet i Foucaults diskursanalyse handler derfor om beskrivelsen og kartleggingen av de eksisterende utsagn, og ikke lete etter forklaringer, men mønstre (Horsbøl & Raudaskoski, 2016 s. 29). Ikke hvorfor, men hvordan.

Kritisk diskursanalyse

Det finnes ulike tilganger til diskursanalyse. Datagrunnlaget kan være enten tekstbasert i den ene enden, eller interaksjonsbasert i den andre enden. Kritisk diskursanalyse kan basere seg på begge deler, men har som oftest hatt størst fokus på tekst (Brottveit, 2018, s. 117). I dette prosjektet er datamaterialet rent tekstbasert og består av politiske dokumenter.

Forskningsspørsmål og datamateriale bestemmer hvilke metodiske tilnæringer som er hensiktsmessig. For å forstå hvordan dagens samfunn forstår konseptene deltakelse og medborgerskap relatert til eldre, ville jeg se på hvordan dette uttrykkes i offentlige dokumenter. Da offentlige myndigheter ofte er betydningsfulle meningsbærere, er offentlige dokumenter en god kilde til å fange opp samfunnets forståelse av deltakelse og medborgerskap. Denne type datamateriale består altså av tekst, og krevde derfor en kvalitativ metodisk tilnærming. Til analysen var det nødvendig med en metode som kunne analysere policy-dokumenter. I selve forskningsspørsmålet pekes det på politiske dokumenter utgitt av regjeringen som det naturlige datagrunnlaget. Siden datamaterialet består av tekst, krevdes det også en egnet tilnærming til analyse av tekstdata. Når tekst analyseres kan dette gjøres ved hjelp av flere ulike metodiske tilnæringer, og i denne sammenheng falt valget på diskursanalyse, nærmere bestemt kritisk diskursanalyse. Denne typen diskursanalyse benytter seg av både av teoretiske perspektiver og lingvistiske analyseverktøy (Skrede, 2017, s. 11). Metoden ser også på hvordan språket og diskurser påvirker maktforhold. Carol Bacchis (2009) analysemetode for policy-dokumenter er en type kritisk diskursanalyse, og etter å ha satt meg inn i metoden falt valget på denne.

What's the problem represented to be?

What's the problem represented to be? (WPR) er utviklet, av Carol Bacchi, for å analysere problemrepresentasjoner som ligger til grunn i policy-dokumenter, og tilnærmer seg datamaterialet gjennom en diskursanalyse. WPR plasseres i en poststrukturalistisk vitenskapstradisjon (Bacchi 2009, s. VI-X), som vil si at WPR, i motsetning til andre tilnærminger til politiske dokumenter, ikke tar utgangspunkt i at det finnes utenforstående eller universelle «problemer» som politiske dokumenter forsøker å løse. I stedet tar WPR utgangspunkt i at «problemer» er noe som konstrueres innenfra, ved at det eksisterer en bestemt måte å forstå et problem på (s. X). Det betyr, at i WPR blir ikke politiske dokumenter forstått som dokumenter som adresserer allerede eksisterende problemer, men at dokumentene bidrar til å konstruere dem (s. X). I WPR brukes begrepet problemrepresentasjoner, som er det som undersøkes i denne tilnærmingen. Bacchi understreker at begrepet referer til de forslagene til endring som foreligger i dokumentene, og ikke til bestemte problemer som skal løses (s. X-XI).

I analysen benyttes seks spørsmål som tar utgangspunkt i tre antakelser (Bacchi, 2009, s. 25). Den første antakelsen er at *vi styres gjennom problematiseringer*. Med dette menes at det er gjennom de politiske dokumentenes fremstilling av 'problemer' at styringen skjer, ikke gjennom de politiske dokumentene i seg selv (Bacchi, 2009, s. 31). Målsetningen blir da å undersøke hvordan problematiseringene bidrar til styring, og hvilke konsekvenser de kan ha for grupper i samfunnet (Bacchi, 2009, s. 25). Bacchi reduserer ikke forståelsen av styring til et statlig anliggende, men inkluderer også hvordan ulike faggruppers kunnskapsproduksjon påvirker styringen. Denne forståelsen kobler WPR til Foucault og governmentality, hvor også kunnskap sees som et viktig element i hvordan statlig styring skjer (Bacchi, 2009, s. 26; Foucault, 2002a, s. 47, 103). I antakelsen om at vi styres gjennom problematiseringer ligger også et premiss om ulike former for makt. I WPR nevnes panoptisk makt, som går ut på å få befolkningen til å styre seg selv, gjennom godt etablerte normer i samfunnet som individene retter seg etter (s. 29). I tillegg nevnes biomakt/biopolitikk, hvor staten bruker kunnskap, som statistikk om befolkningen, som grunnlag for styring (Bacchi, 2009, s. 28). Målet er å påvirke og styre borgerne på et kollektivt nivå, og ikke gjennom å straffe enkeltindivider (Foucault, 2015, s. 14-15). Slik forsøkes det å ivareta befolkningen som helhet.

Den andre antakelsen er at *vi må analysere problematiseringene, snarere enn 'problemene'* (s. 32). Dette begrunnes med at vi da kan analysere de kreftene som former oss til objekter for styring (s. 39). De kreftene det her er snakk om er den skapende makt, diskursene (s. 37-38). Å analysere problematiseringen går i realiteten ut på å analysere diskursene, eller det som fremstilles som sannheter (s. 35). Problemrepresentasjoner og diskurser har det til felles at de verken speiler virkeligheten eller er objektive sannheter (s. 35). Likevel kan de gjennom normaliseringsprosesser fort blir fremstilt og oppfattet som det (s. 35). Dette krever at det gis legitimitet gjennom kunnskapen som ligger bak (Bacchi, 2009, s 37), i tråd med slik også Foucault forklarer det (2002a, s. 103). For å avsløre hvordan problemrepresentasjoner normaliseres blir forskerens oppgave å åpne opp diskursene gjennom å problematisere dem (Bacchi, 2009, s. 37).

Den siste antakelsen går ut på at *vi må stille spørsmål til problematiseringene som presenteres gjennom å kritisk granske de premisene og effektene problemrepresentasjonene bærer med seg* (Bacchi, 2009, s. 25). I WPR er det ikke nok å bare identifisere hvilke antakelser som ligger bak de ulike problemrepresentasjonene, en må også se på hvilke effekter de produserer (s. 40). Det er tre spesifikke effekter som skal evalueres i tilnærmingen. Her forklarer Bacchi (2009, s. 40) at en slik evaluering innebærer å måtte kartlegge maktrelasjoner, og viser til Foucault og den produktive makten. Den ene effekten som evalueres er de diskursive effektene, og hvordan disse påvirker hva som er mulig å tenke innenfor diskursene (s. 40). En skal også undersøke hvordan subjektene blir fremstilt i problemrepresentasjonene. Til slutt ser en på de levde effektene representasjonene kan ha for individene, og hvordan de materialiserer seg (Bacchi, 2009, s. 41-43). Hensikten med å undersøke problematiseringene er å vise at diskurser kan ha negative konsekvenser for grupper i samfunnet (Bacchi, 2009, s. 43).

Tilnærmingen til Bacchi baseres seg altså på at det alltid ligger en bestemt problemforståelse til grunn for politiske planer. I metoden jobber man seg derfor bakover fra tiltaket slik det er presentert, til å se hvilken problemrepresentasjon tiltaket bygger på (Bacchi, 2009, s. 3). Denne måten å analysere på stiller, som nevnt, kritiske spørsmål til de

problemrepresentasjonene som tas for gitt. Dette gjøres gjennom de seks spørsmålene som er satt opp i tabellen nedenfor (Bacchi, 2009, s. 1).

Tabell 1: Presentasjon av spørsmålene.

Spørsmål	Spørsmålets hensikt
1. Bacchi: Hva er problemet representert som? 1. Omformulert: Hvordan blir deltakelse og medborgerskap representert?	Hensikten er å identifisere representasjoner av deltakelse og medborgerskap i dokumentene.
2. Hvilke antakelser ligger til grunn for denne representasjonen?	Hensikten er å identifisere de forutsetningene som ligger til grunn i fremstillingen av deltakelse og medborgerskap.
3. Hvordan har denne problemrepresentasjonen blitt til?	Hensikten er å identifisere hvordan representasjonen har tatt form og fått aksept.
4. Hva er det som ikke blir problematisert i dokumentene?	Skal bidra til refleksjon rundt temaer og perspektiver som ikke nevnes, men som kan relateres til representasjonen.
5. Hvilke konsekvenser har denne problemrepresentasjonen for diskursene, subjektivering og levd liv?	Hensikten er å identifisere de mulige konsekvensene fremstillingen av deltakelse og medborgerskap kan ha for de eldre når det gjelder diskurs, opprettelse av subjektposisjoner, og hvilke praktiske konsekvenser det kan medføre.
6. Hvordan blir denne representasjonen argumentert for og gjort legitim?	Hensikten er å identifisere argumentene som brukes for å legitimere de ulike formene for deltakelse og medborgerskap som presenteres.

Jeg vil ellers påpeke at i dette prosjektet er det det konseptuelle ved metoden jeg har benyttet meg av, og metoden er ikke fulgt steg for steg.

3.3 Empiri, datainnsamling og etiske overveielser

I denne delen presenteres først de utvalgte dokumentene og en beskrivelse av disse, deretter følger de ulike fasene i arbeidet med å lese og analysere dokumentene, til slutt redegjøres det for min for forståelse og de etiske overveielserne jeg har gjort i prosjektet.

Datainnsamling og presentasjon av inkluderte dokumenter

Dette masterprosjektet tar utgangspunkt i det demografiske skiftet som Norge står ovenfor, hvor andelen eldre i befolkningen øker. Det ble gjort et strategisk utvalg av tekster og dokumenter utgitt av regjeringen i tidsperioden 2015-2020, som sier noe om eldre og deres livsverden. Dokumentene er valgt ut på bakgrunn av hva som er blitt pekt på som hovedutfordringene med en økende andel eldre i samfunnet. For å kunne fange diskurser omkring eldre var det behov for å kunne identifisere og isolere tekst som eksplisitt omtaler eldre. De to første dokumentene handler i sin helhet om eldre. De andre tre er valgt ut på bakgrunn av at de i stor grad omtaler eldre som gruppe, i tillegg til befolkningen ellers. Samlet skal dokumentene gi et bilde av eldres deltakelse i samfunnet, og hvordan deres medborgerrolle beskrives. Under følger en tabell med oversikt over de inkluderte dokumentene, med tittel, hvilken type dokument det er og hvilke grupper i samfunnet de adresserer. Under tabellen følger en mer detaljert beskrivelse av innhold og tema for hvert dokument.

Tabell 2: Presentasjon av dokumentene

Tittel	Dokumenttype	Hvem omhandler det?
<i>Leve hele livet, en kvalitetsreform for eldre.</i>	Stortingsmelding Meld. St 15 (2017-2018)	Dokumentet omhandler eldre.
<i>Flere år – flere muligheter. Regjeringens strategi for et aldersvennlig samfunn</i>	Strategi	Dokumentet omhandler eldre, særlig eldre i overgangen mellom arbeidsliv og pensjonisttilværelse.
<i>Folkehelsemeldinga: Gode liv i et trygt samfunn.</i>	Stortingsmelding Meld. St. 19 (2018-2019)	Omhandler hele befolkningen, men eldre som gruppe omtales i stor grad.

<i>Nasjonal strategi for frivillig arbeid på helse- og omsorgsfeltet (2015-2020)</i>	Strategi	Omhandler befolkningen som helhet, også eldre.
<i>Sammen om aktive liv. Handlingsplan for fysisk aktivitet (2010-2029)</i>	Handlingsplan	Omhandler befolkningen som helhet, men adresserer også eldre. Er forankret i Folkehelsemeldinga (2018-2019). Handlingsplanen gir en oversikt over tiltak og virkemidler for et aktivitetsvennlig samfunn.

«*Leve hele livet*» er en stortingsmelding, og sees på som et nøkkeldokument i masterprosjektet fordi det dekker store deler av Eldres livsverden. Dette dokumentet har også inspirert til utvelgelse av de andre inkluderte dokumentene. Dokumentet inneholder temaer som: aldring og eldre, helse og velferd, aldersvennlig Norge, aktivitet og felleskap, mat og måltider, helsehjelp og sammenheng i tjenester.

«*Flere år- flere muligheter*» er valgt ut fordi det handler om eldre på flere områder i samfunnet. Dette dokumentet er en del av regjeringens strategi for et mer aldersvennlig samfunn. Strategien handler om aktive eldre, ikke om omsorgspolitikken. Alle departementene er involvert i strategien fordi et aldrende samfunn berører alle sektorer. Dokumentet inneholder temaer som: lengre arbeidsliv, aldersvennlige lokalsamfunn, frivillig sektor, næringsliv og nyskaping, helse- og omsorgssektoren og forskning.

«*Sammen om aktive liv. Handlingsplan for fysisk aktivitet 2020-2029*» er valgt ut selv om det ikke utelukkende omhandler eldre, fordi den friske aldringen er et sentralt tema i «*Leve hele livet*». Dokumentet er en generell handlingsplan fra regjeringen for å øke aktivitetsnivået i hele befolkningen, men eldre som gruppe utheves flere steder i dokumentet. Dokumentet inneholder temaer som: Aktiv fritid, mer aktivitet på hverdagsarenaene, gå- og aktivitetsvennlige nærmiljøer, helse- og omsorgstjenester, kunnskapsutvikling og innovasjon.

«Folkehelsemeldinga- gode liv i et trygt samfunn» er valgt ut fordi «Leve hele livet» har et stort fokus på aldring og helse, og folkehelsemeldingen utfyller dette fokuset. Deler av dokumentet tar for seg Eldres helse og temaer relevant for Eldres helse og hverdag. Dokumentet inneholder temaer som: bærekraftig folkehelsearbeid, forebygging av ensomhet, mindre sosial ulikhet i helse, gode levevaner og helsevennlige valg, et trygt og helsefremmende samfunn, samt samfunnets- og individets ansvar.

«Strategi for frivillig arbeid på helse- og omsorgsfeltet» er valgt ut på grunn av «Leve hele livets» fokus på frivillighetens rolle i å øke bærekraften i velferden. Dokumentet presenterer mål og tiltak for samspill mellom frivillig og offentlig sektor på helse- og omsorgsfeltet. Dokumentet inneholder temaer som: mobilisering, forenkling og tilrettelegging, samspill og samarbeid mellom frivillig sektor og kommune, kompetanse, utvikling og innovasjon.

Trinnene i analysen

Lesingen av dokumentene foregikk i flere trinn. Første gjennomlesing ble gjort for å danne meg et helhetsinntrykk av dokumentene.

Første gjennomlesning, naiv lesning av dokumentene.

Etter at datamaterialet var samlet inn og valgt ut startet jeg med å lese gjennom dokumentene uten å tenke på kategorier og koder. Av den grunn ble ikke de seks spørsmålene til Bacchi (2009) anvendt i denne fasen. Jeg ønsket en oversikt over innholdet i dokumentene, og hva de handlet om. Mitt første inntrykk var at dokumentene tok for seg et bredt utvalg av temaer, og at jeg ble nødt til å systematisere lesingen. Særlig gjaldt dette de dokumentene som ikke kun omhandlet eldre. Etter å ha fått oversikt over innholdet, ble løsningen for disse dokumentene å konsentrere lesingen om kun de delene som omhandlet eldre i neste gjennomlesing, for å begrense omfanget av det som skulle med videre til analyse.

Andre lesning, på søken etter deltakelse og medborgerskap.

I andre lesning leste jeg for å identifisere tekstdeler og utdrag av tekst som beskrev eldre som aktører, som kunne si noe om deres rolle i samfunnet. Denne gjennomlesingen av dokumentene krevde to ulike fremgangsmåter, siden noen var direkte rettet mot eldre, og

noen omtalte befolkningen generelt, men inneholdt deler rettet spesifikt mot eldre. Jeg vil i det følgende gi en beskrivelse av de to fremgangsmåtene.

Først om dokumentene som utelukkende omhandler eldre:

Etter den første naive lesningen av disse dokumentene, begynte jeg å lese dokumentene for å identifisere deltakelse og medborgerskap, noe som gjorde at jeg kunne komprimere tekstmaterialet ytterligere. Jeg kunne leste dokumentene på søken etter forekomsten av begrepene deltakelse og medborgerskap, men da ville jeg gå glipp av datamateriale hvor deltakelse og medborgerskap forekom gjennom konteksten, og var formulert med andre ord. Det er deltakelse og medborgerskap som konsepter som var mitt undersøkelsesfelt. Jeg vil derfor avklare hvordan jeg praktisk har identifisert disse konseptene i dokumentene. Jeg har med vilje valgt å definere konseptene romslig, slik at jeg ikke skulle gå glipp av data. Deltakelse har jeg definert som at en tar del i noe, og jeg har derfor sett etter situasjoner hvor eldre omtales som aktører i en situasjon, på en arena eller i en samhandling, og markert dette i teksten. Dette kunnen også være deltakelse i eget liv. Medborgerskap har jeg definert som en side ved deltakelse som innebærer at en inngår i et felleskap med andre borgere. Slike situasjoner kunne innebære deltakelse som et bidrag til felleskap eller samfunn på en eller annen måte.

Lesing av generelle dokumenter:

Lesingen av disse dokumentene foregikk i to faser. Først var det nødvendig å isolere de delene som omhandler eldre, for deretter å følge fremgangsmåten beskrevet over. Resultatet av denne fasen resulterte i en stor mengde sitater og tekstpassasjer som hadde behov for å snevres ytterligere inn. Det dukket også opp noen foreløpige kategorier for koding. Dette var kategorier hvor eldre hadde en aktiv rolle eller forventet å være en aktiv part i ulike kontekster.

Tredje lesing: Lesing av utvalgt tekst, på søken etter kategoriene:

I det neste steget av analysen har jeg systematisk søkt videre i tekst som beskrev eldre som en aktør i ulike kontekster. Her ble det første spørsmålet til Bacchi benyttet: *Hvordan blir deltakelse og medborgerskap representert?* Beskrivelsene av eldre som aktører har dannet både de overordnede og underordnede kategoriene. Ettersom dokumentene adresserer

ulike utfordringer, måtte kategoriene kunne fange opp tendenser på tvers av dokumentene. Tiltakene jeg analyserte var dem som beskrev hvordan myndighetene ser for seg de eldres deltakelse og medborgerskap. Utvalgte tekstdeler ble markert med ulike fargekoder for de ulike temaene og kategoriene og deretter sortert. Kategoriene som det ble sortert etter var produktivitet, og ansvar. Sitater og tekstdeler rommet ofte mer enn en kategori eller kode, og fargene bidro til å synliggjøre dette. De samme tekstdelene kunne inngå i flere kategorier, måtte derfor leses ut fra forskjellige perspektiv. Til slutt har jeg gått igjennom tekstdelene for å finne hovedtendensene.

Fjerde lesing: Lesing med utgangspunkt i Bacchis resterende fem spørsmål.

Når hovedkategoriene var identifisert, ble spørsmål nummer seks benyttet for å identifisere argumentene for de ulike løsningsforslagene som blir foreslått i dokumentene. For hver av kategoriene er spørsmålene til Bacchi blitt brukt for å kritisk analysere innholdet i utsagnene. Lesingen i denne fasen er blitt resultatet av analyse og diskusjon. Til slutt ble de resterende spørsmålene til Bacchi benyttet som grunnlag for diskusjonen, og er ikke blitt benyttet som en stegvis metode.

Forforståelse

Slik Foucault siteres av Mills (2003, s. 18), er det viktig å være kritisk til sin egen posisjon, og en må ikke falle for fristelsen å tenke at en har oppnådd en endelig sannhet. Når jeg undersøker hvordan deltakelse og medborgerskap blir forstått og artikulert i dagens samfunn, kan jeg verken legge til grunn min egen forståelse av eller kunnskap om begrepene, som sannhet. Formålet med mitt prosjekt har vært å undersøke hvordan begrepene blir forstått, ikke hva som er riktig eller feil forståelse av begrepene. Jeg kan kun analysere det som står skrevet i dokumentene. Oppgaven blir derfor å analysere det som er tilgjengelig på overflaten, og ikke hva som er de «virkelige» meningene bak utsagnene. Det er altså diskursen selv som er gjenstand for analyse. Det er viktig at jeg velger ut tekstdeler som er representative for dokumentene, og presenterer ulike ståsteder i dokumentene hvor det forekommer, slik at jeg ikke forvrenger innholdet i dokumentene (Bacchi, 2009, s. 20). Fortolkning er en integrert del av kvalitativ forskning, og ens egen bakgrunn, faglige ståsted og teoretiske ståsteder påvirker tolkningen. Det er derfor viktig å redegjøre grundig for

dette. Jeg som forsker preger forskningen på flere måter. For det første påvirker jeg gjennom valg av undersøkelsesfelt. Jeg påvirker også mitt undersøkelsesfelt gjennom de spørsmålene jeg stiller, og den teoretiske linsen jeg velger å se mitt undersøkelsesfelt igjennom. Jeg er allerede involvert i analysen i det jeg velger hvilke dokumenter som skal inkluderes og ekskluderes. Ifølge Bacchi (2009, s. 29) reflekteres mine interesser i de valgene jeg tar. Hun forklarer også at som forsker er man formet av den problemrepresentasjonen vi undersøker, og det er derfor viktig i rollen som forsker å reflektere rundt hvordan vi er påvirket av disse problemrepresentasjonene (Bacchi, 2009, s. 19). Min bakgrunn som både ergoterapeut og masterstudent i samfunnsarbeid har påvirket og utfordret meg i prosessen. Med bakgrunn fra helsevesenet var det viktig å undersøke på helsediskursen med et åpent sinn, og legge til side tidligere forståelser. Perspektiver og kunnskap fra samfunnsarbeid er på mange måter en del av prosjektet, men jeg har måtte være var for å ikke gi etter for forutinntatte holdninger til innholdet i de utvalgte dokumentene.

Etiske overveielser

I dette masterprosjektet er det ikke blitt samlet inn sensitive opplysninger, og det har derfor ikke vært nødvendig å søke om godkjenning fra Norsk senter for forskningsdata (NSD). Datamaterialet er åpent tilgjengelig på regjeringen sine sider og kan leses av alle, og jeg anser det derfor som uproblematisk å lese og analysere disse. Likevel er det viktig å behandle dokumentene med respekt. Dette innebærer at jeg ikke tillegger dokumentene meninger de ikke har. Det er viktig å påpeke at analysen av dokumentene ikke er et forsøk på å få tak i en bakenforliggende mening med dokumentene, eller et forsøk på å reflektere holdningene til de enkeltindividene som har formulert dokumentene. Min lesing av dokumentene er gjort ut ifra et deltakelse- og medborgerskapsperspektiv slik det er beskrevet i bakgrunnskapitlet, og det viktig å presisere at dokumentene ikke er skrevet med tanke på å bli analysert på denne måten. Det min analyse tilbyr er et kritisk blikk på hvordan deltakelse og medborgerskap kan oppfattes av de som leser dokumentene, og diskuterer hvilke konsekvenser dette kan ha for eldre, diskursene omkring eldre, deres levde liv og potensialet for opprettelse av visse subjektposisjoner.

4.0 Funn og analyse – Hvordan blir deltakelse og medborgerskap representert og argumentert for?

I dette kapitlet presenteres funn og analyse. I det analytiske arbeidet er det fokusert på det første og det siste spørsmålet i Bacchis (2009) tilnærming. Hensikten til det første spørsmålet er, i følge Bacchi (2009), å identifisere representasjoner i de politiske dokumentene (s. 4). I dette prosjektet handler det om å ta rede på hvilke konkrete former for deltakelse og medborgerskap som identifiseres i dokumentene. Spørsmål nummer en har dermed bidratt til opprettelse av de overordnede kategoriene, *Produktivitet* og *ansvar for egen aldring*. Spørsmål nummer seks handler om å identifisere hvordan problemrepresentasjonene blir forsvart og argumentert for. Dette spørsmålet har bidratt til å identifisere de ulike argumentene og begrunnelsene for *produktivitet* og *ansvar for egen aldring*, samt de konkrete forslagene som fremkommer i dokumentene. De originale spørsmålene til Bacchi (2009) er blitt omformulert til å passe problemstillingen og prosjektets målsetning: 1) «Hvordan blir Eldres deltakelse og medborgerskap representert i dokumentene? 6) Hvordan er denne representasjonen argumentert for? I analysen har også første spørsmål fungert som et kompass for å holde fokus på forskningsspørsmålet i dette masterprosjektet, som er «Hvordan blir deltakelse og medborgerskap artikulert og forstått i politiske dokumenter som omhandler eldre?»

Resultatet av analysen blir presentert på følgende måte: Første spørsmål gjenspeiles i kategoriene som er satt opp, disse synliggjør de konkrete formene for deltakelse og medborgerskap som er identifisert i dokumentene. Det siste spørsmålet, argumentasjonen, blir beskrevet under de ulike formene for deltakelse og medborgerskap. I analysen har, som tidligere nevnt, det utkrystallisert seg to tydelige hovedkategorier som beskriver hvordan myndighetene omtaler de Eldres deltakelse og medborgerskap, *produktivitet* og *ansvar for egen aldring*. Den første kategorien, *produktivitet*, inneholder underkategoriene *arbeid* og *frivillig arbeid*. Under hver av disse to underkategoriene er de ulike argumentasjonene presentert. Den andre kategorien handler om *ansvar for egen aldring*, og omtaler hvilket ansvar eldre selv kan ta for å sikre seg en god alderdom. Her sees *investering i egen helse*, *tilrettelegging av egen bolig og teknologi*, og *medvirkning og deltakelse i demokrati* som underkategorier i det å ta ansvar for egen alderdom. For hver av de to hovedkategoriene

følger en oppsummering av funnene hvor begge de to spørsmålene også adresseres. Disse kategoriene er mer oversiktlig presentert i tabellen under.

Tabell 3: Oversikt over representasjoner, underkategorier og argumenter:

Representasjon av deltakelse og medborgerskap	Underkategorier/ konkretisering	Argumenter
Produktivitet	<ul style="list-style-type: none"> • Arbeid • Frivillighet 	<ul style="list-style-type: none"> • Bærekraft i velferden • Helseargumentet • Inkludering og valgfrihet (løsning?)
Ansvar for egen aldring	<ul style="list-style-type: none"> • Investering i egen helse. • Tilrettelegging av egen bolig. • Medvirkning og deltakelse i demokratiet. 	<ul style="list-style-type: none"> • Helseargumentet • Inkludering og sosial kapital (løsning?) • Bærekraft

4.1 Produktivitet

I dokumentene er to tilsynelatende samfunnsnyttige og ønskelige former for produktivitet identifisert; *deltakelse i arbeid* og *deltakelse i frivillig arbeid*. Felles for disse er at de omtales som særlig verdifulle for velferden i samfunnet, men også for den enkelte. I «Leve hele livet» og «Flere år – flere muligheter» uttrykkes det et behov for en politikk som gjør det mulig for eldre å delta mer aktivt i samfunnet, og at eldrepolitikken må bygges på et grunnlag av at eldre har ressurser som er til gagn for både dem selv og samfunnet (Meld. St. 15 (2017-2018) s. 31; Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 9). Regjeringen ønsker å vie den økende andelen av friske eldre mer oppmerksomhet, og ser et potensiale for økt deltakelse i samfunns- og arbeidsliv for denne gruppen (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 8-9). Det er særlig blant personer som befinner seg i overgangen mellom arbeidslivet og pensjonisttilværelsen hvor regjeringen ser det økte potensialet for produktivitet, og legger til

grunn deres gode helse og utdanning (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 6; Meld. St. 15 (2017-2018), s, 83). De ulike typene for produktivitet, og en rekke argumenter for disse nevnes i dokumentene, og vil bli redegjort for i det følgende.

Deltakelse gjennom arbeid

Arbeid er som nevnt en form for samfunnsdeltakelse som går igjen i flere av dokumentene, og ble derfor naturlig å inkludere. I Folkehelsemeldinga (Meld. St. 19 (2018-2019)) understreker regjeringen viktigheten arbeidslinjen har for velferden;

Arbeidslinja er sentral i arbeids- og velferdspolitikken. Hovedelementet i realiseringa av arbeidslinja er at det blir ført ein aktiv politikk for høg yrkesdeltaking, at arbeidslivet legg forholda til rette for å hindre utstøying, og at det skal lønne seg å arbeide (s. 159).

Videre i Folkehelsemeldingen vises det til perspektivmeldingen fra 2017 som sier at vi må stå lenger i arbeid (Meld. St. 19 (2018-2019), s. 75). Dette er knyttet til den stadig økende andelen eldre i samfunnet. I «Flere år – flere muligheter» fremkommer det at regjeringen retter denne anmodningen særlig mot eldre over 65 år (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 14, 19). Regjeringens ønske om at eldre forlenger arbeidslivet er særlig utalt i «Flere år – flere muligheter», men forekommer også i «Leve hele livet» og «Folkehelsemeldingen» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 8, 11, 14, 18, 20, 21; Meld. St. 15 (2017-2018), s. 8; (Meld. St. 19 (2018-2019), s. 10, 59, 75).

Selv om alle disse dokumentene nevner arbeid som en tilsynelatende viktig form for deltagelse i samfunnet, benyttes det ulike begrunnelser for arbeid i de ulike dokumentene. Det som imidlertid går igjen i alle disse dokumentene er den positive argumentasjonen for arbeid. I Folkehelsemeldingen (Meld. St. 19 (2018-2019), s. 159) begrunnes arbeid med at: «Arbeid gir grunnlag for velferd, både for individ og samfunn.»

For å få senioren til å stå lenger i arbeidslivet ønsker regjeringen å *inkludere* flere og gi dem større *valgfrihet* i overgangen mellom arbeidsliv og pensjonstilværelsen. Begrepet inkludering brukes ikke eksplisitt, men begrunnelsene for tiltak er formulert slik at de både kan leses og forstås som et ønske om å inkludere flere eldre. Et lengre arbeidsliv presenteres i «Flere år – Flere muligheter» som en mulighet: «Regjeringen vil bidra til å utvikle

arbeidslivet slik at det gir bedre muligheter for seniorer til å fortsette flere år i arbeid.» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 21). Som et ledd i det å øke mulighetene for et lengre arbeidsliv, undersøkes muligheter for tilpasninger i arbeidslivet med et mål om å kunne heve aldersgrensen ytterligere eller at den kan oppheves fullstendig; «Arbeids- og sosialdepartementet har satt ned et partssammensatt utvalg som skal vurdere tilpasninger i arbeidslivet med sikte på ytterligere å kunne heve aldersgrensen for opphør av oppsigelsesvernet etter arbeidsmiljøloven, eller fjerne den helt.» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 20). Regjeringen forklarer at intensjonen med å oppheve aldersgrensene er å sende et signal om at eldre er velkommen i arbeidslivet (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 19-20). «Folkehelsemeldinga» viser også til hvordan eldre er gitt større vern gjennom likestillings og ikke-diskrimineringsloven, hvor det er innført vern mot aldersdiskriminering (Meld. St. 19. (2018-2019), s. 17).

Selv om mange eldre har bedre helse enn tidligere generasjoner er det fortsatt dem som må tre ut av arbeidslivet for tidlig på grunn av helseproblemer. Regjeringens strategier retter seg hovedsakelig mot den friske andelen eldre, men også dem som står utenfor arbeidslivet på grunn av uførhet ønskes inkludert i arbeidslivet. I «Flere år – flere muligheter» vises det til endringen i uføretrygden, som skal gjøre det enklere å kombinere arbeid og uføretrygd (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 18). Dokumentet viser også til ordningen med lønnstilskudd for personer med varig eller vesentlig nedsatt arbeidsevne, selv om denne ikke retter seg eksklusivt mot eldre (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 19).

I «Flere år – flere muligheter» vises det til pensjonsreformen, som skal styrke de eldres yrkesdeltakelse. Gjennom denne reformen presenteres et rom for å velge mellom ulike løsninger og kombinasjoner av deltakelse og pensjon (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 19). Denne reformen ønsker regjeringen å fortsette, og vil redusere forskjellene mellom private og offentlige pensjonsreformer (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 19). Målet er å gjøre det lettere å veksle mellom arbeid i privat og offentlig sektor. Tiltakene som regjeringen har gjennomført er oppsummert slik i "Folkehelsemeldinga» (Meld. St. 19 (2018-2019):

«Regjeringa har lagt til rette for at eldre kan stå lenger i arbeid ved at den øvre aldersgrensa i arbeidsmiljølova er heva frå 70 til 72 år frå 1. juli 2015. Pensjonsreforma er

utvida til å omfatte offentlig sektor, avgangsalderen aukar, og regjeringa har lagt fram ein kompetansepolitisk strategi (2017-2021) som framhevar livslang læring. Det er innført vern mot aldersdiskriminering i likestillings- og ikkje-diskrimineringslova» (s. 17).

Samtidig som at regjeringen signaliserer bedre inkludering og økte valgmuligheter for eldre, viser de også til perspektivmeldingen (Meld. St. 29 (2016-2107)) hvor det påpekes at vi må arbeide lenger (Meld. St. 19 (2018-2019), s. 75).

Helseargumentet for deltakelse i arbeidslivet er tydelig til stede i dokumentene, og arbeid presenteres som både helsefremmende og forebyggende. Ifølge Folkehelsemeldinga (Meld. St. 19 (2018-2019)) sies det at deltakelse i arbeid generelt en kilde til helsefremming for personer i alle aldre: «Det å være i arbeid kan være helsefremjande i seg sjølv.» (s. 58). I «Sammen om aktive liv» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2020, s. 51) beskrives arbeidslivet som en arena for fysisk aktivitet; «I ulike sammenhenger trekkes arbeidslivet fram som en god og naturlig arena for å fremme fysisk aktivitet.» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2020, s. 51). Dette forklares med at arbeidsplassen skal sørge for gode arbeidsmiljøforhold, men har samtidig mulighet til å fremme folkehelse gjennom blant annet tilrettelegging av fasiliteter for de ansatte (Helse- og omsorgsdepartementet, 2020, s. 51). Kollegieforhold trekkes også frem som noe som kan bidra til å gjøre livsstilsendringer i fellesskap, som kan virke positive for helsen (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 19).

Foruten om at arbeidslivet er en arena for fysisk aktivitet, kan også rutinene som følger med å være yrkesaktiv, virke positivt for helsen. «Transport til og fra arbeid gir mange mulighet til å være regelmessig fysisk aktive på hele, eller deler av reisen.» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2020, s. 52). Å bevege seg til og fra jobb inngår som en del av det totale aktivitetsnivået (Helse- og omsorgsdepartementet, 2020, s. 51). Samtidig sies det at god helse er en nødvendighet om en skal stå lenger i arbeid, slik det kommer frem i dokumentet; «Når vi lever lenger må vi samtidig stå lenger i arbeid, og ha helse til det». (Helse- og omsorgsdepartementet, 2020, s. 51).

Deltakelse og medborgerskap gjennom arbeid (evnt. arbeid og bærekraft)

Et argument for arbeidsdeltakelse som kan leses i dokumentene er argumentet om **bærekraft** i velferden. Bærekraft i velferd ansees som en særlig utfordring i forbindelse med

den demografiske utviklingen med stadig flere eldre (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 10). «Flere år – Flere muligheter» viser til hvordan flere eldre gir utfordringer med forsørgerbyrden i velferden, når færre yrkesaktive skal forsørge flere yrkespassive (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 10). I «Leve hele livet» forklares det hvordan arbeidsstyrken krymper for hver alderspensjonist (Meld. St. 19 (2018-2019), s. 159). Eldres arbeidsdeltakelse blir derfor presentert som viktig for velferd og bærekraft (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 14). En inkludering av flere eldre i arbeidslivet presenteres som et verdifullt bidrag til velferden: «Særlig i arbeidslivet vil inkludering av eldre bidra til å sikre et bærekraftig velferdssamfunn slik at vi lykkes med den omstillingen Norge skal igjennom.» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 8). Å stå lenger i arbeid presenteres i så måte som en løsning på en krympende andel yrkesaktive. «Å holde eldre lenger i arbeid før de blir pensjonister, vil kunne ha stor samfunnsøkonomisk gevinst.» (Meld. St. 15 (2017-2018), s. 8). Budskapet gjentas i «Flere år – flere muligheter»: «Å forlenge arbeidslivet med noen år for arbeidstakere i 60-årene vil ha stor samfunnsøkonomisk betydning.» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 11).

At arbeidsdeltakelse er bærekraftig for samfunnet kommer tydelig frem i dokumentene, men det argumenteres også for at arbeidsdeltakelse er bærekraftig for individet selv, fordi det gir forutsigbarhet og mulighet til selvstendighet (Meld. St. 19 (2018-2019), s. 58). Det påpekes for øvrig at mulighetene til arbeidsdeltakelse er blant de eldre som har overskudd, kompetanse og ønske om å delta (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 8).

Frivillighet

Frivillig arbeid er en annen form for produktiv deltakelse og medborgerskap som er identifisert i dokumentene. «Frivillig arbeid er også en måte å bidra til samfunnet på.», står det i Leve hele livet (Meld. St. 15 (2017-2018), s. 33). Det vises til at de eldre allerede gir et stort bidrag til samfunnet gjennom frivillighet. Statens seniorråd har analysert omfanget av de eldres bidrag, som det vises til i «Leve hele livet» (s. 76):

«En analyse utført av statens seniorråd, viser at pensjonister bidrar med betydelige verdier gjennom frivillig arbeid. Det samlede bidraget til samfunnet fra pensjonister gjennom

formelt og uformelt frivillig arbeid anslås til over 45.000 årsverk eller 25 mrd. Kroner for 2016. Analysen konkluderer med at potensialet for ytterligere bidrag fra pensjonister er stort, og at det totale bidraget nesten kan dobles mot 2030.» (Meld. St. 15. (2017-2018), s. 76).

Selv om det vises til at eldre allerede bidrar med betydelige verdier, mener regjeringen at tiden befolkningen bruker på frivillighet er lav, og at denne tiden har potensiale for å økes; «Selv om deltakelsen er høy sammenlignet med andre land, er den samlede tiden som brukes på frivillighet fortsatt lav. Det kan dermed være et betydelig potensial for å øke den frivillige innsatsen.» (St. Meld. 15 (2017-2018), s. 33). «Nasjonal strategi for frivillig arbeid på helse- og omsorgsfeltet» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2015) viser til hvordan frivilligheten har rettet innsats mot rekruttering av flere eldre:

«Frivilligheten har utviklet et begeistringsforedrag for å rekruttere seniorer, og vil tilby kommuner å ta dette inn i forberedelsene for sine ansatte som skal bli pensjonister. Målet er å motivere flere seniorer til å engasjere seg som frivillige i lokalmiljøet og å hjelpe organisasjoner til å rekruttere seniorer. Tiltaket kan utvikles til nye målgrupper.» (s. 13).

I likhet med arbeid knyttes helse til deltakelse i frivillighet på flere måter. «Leve hele livet» påpeker at eldre som er aktive i organisasjonslivet har bedre helse og livskvalitet (Leve hele livet, s. 83). Ifølge Folkehelsemeldinga er det slik at: «Ressurssterke personar med god helse og eitt breitt nettverk deltek oftare i frivillig arbeid enn personar som av ein eller annan grunn er svakt sosialt integrert.» (Meld. St. 19 (2018-2019), s. 154). I «Nasjonal strategi for frivillig arbeid på helse- og omsorgsfeltet» forklares det at deltakelse i frivillig arbeid i seg selv er helsefremmende (Helse og omsorgsdepartementet, 2015, s. 6). En av årsakene som trekkes frem er at det kan motvirke ensomhet. I «Flere år – flere muligheter» anslås det at morgendagens eldre vil ha bedre helse enn tidligere generasjoner, og at disse både kan og vil delta mer i samfunnet (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016 s. 6). I Nasjonal strategi for frivillig arbeid på helse- og omsorgsfeltet forteller regjeringen at de vil, i lag med frivillige organisasjoner, spre informasjon for å mobilisere til deltakelse og aktivitet, hvor også psykisk helse er brukt som argument:

«Regjeringen vil ta initiativ til en informasjonsatsing sammen med frivillige organisasjoner. Målet er å mobilisere til deltakelse og aktivitet for å motvirke ensomhet og isolasjon gjennom rekruttering til frivillige organisasjoner. Målgruppen er hele befolkningen:

barn, unge og eldre som ønsker å delta i en aktivitet eller tilhøre et fellesskap gjennom å være frivillig.» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2015, s. 13).

I Folkehelsemeldinga presenteres det en tilskuddsordning til kommuner og frivillige organisasjoner for tiltak rettet mot å forhindre ensomhet og passivitet, og for å rekruttere flere eldre til frivilligheten (Meld. St. 19, (2018-2019), s. 47). Frivilligheten bidrar ifølge «Folkehelsemeldinga» til å bedre folkehelsen og, som tidligere nevnt, å hindre ensomhet og isolasjon (Meld. St. 19 (2018-2019), s. 10,20).

Frivillig sektor blir i «Leve hele livet» omtalt som en arena for **inkludering** og tilegning av **sosial kapital**, og som dessuten er identitetsskapende (Meld. St. 15 (2017-2018), s. 47). Videre forklarer dokumentet at det er et viktig mål for frivilligheten å redusere ensomhet. I «Folkehelsemeldinga» vises det til at frivilligheten er en viktig arena for å hindre ensomhet og utenforskap, ved at sosial kontakt sikres (Meld. St. 19 (2018-2019) s. 155). I «Flere år – flere muligheter» uttrykker regjeringen ønske om at frivilligheten skal være en arena for aktive eldre. Der argumenteres det med at deltakelse i frivillighet i seg selv er trivselsskapende (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 36). Personer som har et breitt nettverk deltar oftere i frivillig arbeid enn personer med et mindre sosialt nettverk (Meld. St. 19 (2018-2019), s 154).

Regjeringen uttrykker ønske om samarbeid med frivillig sektor om å redusere ensomhet hos eldre (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 35). Gjennom informasjonssatsing i fellesskap med frivillig sektor, ønsker regjeringen å rekruttere flere frivillige og dermed bekjempe ensomhet og isolasjon (Helse- og omsorgsdepartementet, 2015, s. 13). Det skal tilrettelegges for innsats som bidrar til å skape inkluderende lokalsamfunn.

I likhet med arbeid, argumenteres det for frivillighet som et viktig bidrag til økt **bærekraft** i velferden. Fundamentet for reformen «Leve hele livet» er ikke bare den uttrykte bekymringen for mangel på arbeidskraft, men også for mangel på frivillige (Meld. St. 15 (2017-2018) s. 29). I følge «Nasjonal strategi for frivillighet på helse- og omsorgsfeltet (2015-2020)» har frivillig sektor en viktig rolle i utvikling av velferdstjenester og nytenkning innen helse- og omsorg (Helse- og omsorgsdepartementet, 2015, s. 3). Selv om ansvaret for helse- og omsorg ligger hos det offentlige, påpekes det i «Leve hele livet» at det offentlige ikke kan

klare alle oppgavene alene (Meld. St. 15 (2017-2018), s. 47). For å få til en god samfunnsutvikling sier regjeringen at det er nødvendig at offentlig sektor og sivilsamfunnet samarbeider godt (Helse og omsorgsdepartementet, 2015, s. 9). Gjennom frivillig arbeid kan eldre være bidragsyttere til fellesskapet (Meld. St. 15 (2017-2018), s. 33). I «Flere år – flere muligheter» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 32) omtales de eldres bidrag til frivilligheten og lokalmiljø som en stor mulighet. I samme dokument står det videre at: «Myndighetene skal bidra med å informere frivilligheten om mulighetene som eldre utgjør, og legge til rette for samarbeid.

Oppsummering produktivitet

Produktivitet presenteres som en form for deltakelse og medborgerskap som ønskes og verdsettes i dokumentene. Produktivitet identifiseres som både det å stå lenger i arbeidslivet, og deltakelse i frivillighet. Det benyttes flere argumenter for disse formene for deltakelse og medborgerskap. For det første vises det til de positive effektene arbeid kan ha for *helse*, hvor at arbeid virker både helsefremmende og forebyggende, og bidrar til livskvalitet. Det vises også til produktivitetens positive effekter på den psykiske helsen, ved at både arbeid og frivillighet bidrar til å opprettholde nettverk og sosial kapital, og dermed forebygger ensomhet hos eldre. Et annet argument som sees i dokumentene, er *inkludering* og *valgfrihet*. Det å kunne stå lenger i arbeid presenteres som en mulighet som gis de eldre. Gjennom vern, rettigheter og økte muligheter, som tiltak for økt mobilitet innen arbeidslivet, ønsker regjeringen å signalisere at eldre er velkommen til å stå lenger arbeidslivet. Samtidig påpekes behovet for at vi arbeider lenger, og viser til det siste argumentet for produktivitet, nemlig *bærekraft* i velferden. Det argumenteres for at høy grad av sysselsetting og en sterk frivillighet, med høy deltakelse fra de eldres, vil være av stor betydning både for bærekraften i både velferden og utviklingen av i helse- og omsorgssektoren. Bærekraften for den enkelte brukes også som argument for et lengre arbeidsliv.

4.2 Ansvar for egen alderdom

I flere av dokumentene sies det at eldre selv kan gjøre grep for å sikre en god og trygg alderdom med god helse. I «Leve hele livet» står det at eldre selv, sammen med sine pårørende, er en aktør i egen aldring (Meld. St. 15 (2017-2018), s. 34). Videre i dokumentet

kommer det frem at regjeringen, inspirert av FN sin strategi «Active ageing and intergenerational solidarity», vil vektlegge hvordan individet selv kan ta ansvar gjennom å være fysisk aktiv, engasjere seg sosialt, drive faglig virksomhet og delta i samfunnet (Meld. St. 15 (2017-2018), s. 74). I «Folkehelsemeldinga» (Meld. St. 19 (2018-2019), s. 76) vises det til Nasjonalt program for et aldersvennlig samfunn, hvor de eldres eget ansvar også påpekes. Av tiltak de eldre kan gjøre selv nevnes tilpassing av egen bolig, bevare sosial kapital og opprettholde sin funksjonsevne. «Flere år – flere muligheter» gir uttrykk for regjeringens visjon for aldring: «Visjonen for strategien er at alle nordmenn skal kunne leve et langt og meningsfylt liv med aktiv og sunn aldring.» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 8). I denne strategien vises det også til at tidligere forhold i livet påvirker helse og livskvalitet, og at utfall av aldring kan påvirkes (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 13).

Investering i egen helse

I «Leve hele livet» beskrives *aktiv aldring* som særlig viktig for å møte utfordringene med en økende andel eldre i befolkningen i Europa (Meld. St. 15 (2017-2018), s. 74). «Flere år – Flere muligheter» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 13) forklarer at aktiv og sunn aldring betyr å eldes med god helse og livskvalitet, å kunne bevare selvstendighet lenger, og delta i samfunnet. «Leve hele livet» viser til Folkehelseinstituttets fire nøkkelfaktorer for god helse for eldre: «Høy kognitiv aktivitet, høy fysisk aktivitet, et aktivt sosialt liv og et godt kosthold.» (Meld. St. 15 (2017-2018), s. 36). «Flere år – flere muligheter» slår fast at aktivitet er en investering i helse (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 8), og følger opp med at: «Et samfunn som legger til rette for flere aktive år for eldre, bidrar til mestring, livskvalitet og muligheter.» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 8).

Imidlertid viser «Flere år – Flere muligheter» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016s. 46) og «Sammen om aktive liv» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2020, s. 10) til at for få eldre, i likhet med folk flest, er aktive nok. Budskapet sees også i «Flere år – flere muligheter» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 46): «En av tre voksne og eldre oppfyller ikke helsemyndighetenes anbefalinger om fysisk aktivitet.» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 46). Det er særlig trening i form av styrke- og balansetrening som trekkes frem som gunstig for de eldre (Meld. St. 15 (2017-2018), s. 57; Helse- og omsorgsdepartementet, 2020,

s. 61). Ifølge disse dokumentene vil denne type trening forebygge fall og hoftebrudd, og bidra til å opprettholde selvstendigheten til de eldre. Regjeringen ønsker at grupper med nedsatt funksjon skal fanges opp (kilde). I «Leve hele livet» vises det til forskning og erfaringer som viser til positive resultater innen helsefremming, behandling og rehabilitering, når aktivitet brukes i omsorgstjenesten: «Forskning og erfaringer viser at mer aktivitet inn i omsorgstjenesten kan gi en rekke positive resultater både i helsefremmende arbeid, behandling og rehabilitering.» (Meld. St. 15 (2017-2018), s. 82). Eldre med kroniske sykdommer, som det vil være flere av i fremtiden, vil også ha behov for innsats for å bevare sin fysiske funksjon så lenge som mulig, slik at de kan være selvhjulpne (Helse- og omsorgsdepartementet, 2020, s. 62).

Dokumentene argumenterer for aktivitet med at selv for eldre er effekten av fysisk trening god, og at aktivitet gir de samme helseeffektene hos eldre som hos voksne (Meld. St. 15 (2017-2018), s. 123; Helse- og omsorgsdepartementet, 2020, s. 83). Folkehelsemeldingen forteller at: «Ein inaktiv 70-åring kan vinne tre år med god helse ved å bli fysisk aktiv. Berre tre av ti vaksne og eldre lever opp til minimumstilrådingane om fysisk aktivitet.» (Meld. St. 19 (2018-2019), s. 116). For over halvparten av eldre vil kun ti minutter mer aktivitet gjøre at de oppfyller de daglige anbefalingene, argumenteres det i «Sammen om aktive liv» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2020, s. 10). Folkehelsemeldinga viser til at sosiale forskjeller er en faktor som påvirker aktivitetsnivået, og da særlig utdanningsnivå (Meld. St. 19 (2018-2019), s. 116).

Forhold som fremmer *aktiv og sunn aldring*, skal ifølge regjeringen vektlegges i helse- og omsorgstjenesten (Flere år – flere muligheter, s 51). Regjeringen ønsker også å styrke helse- og omsorgstjenestens kompetanse om bruk av fysisk aktivitet i forebygging og behandling av sykdom, kommer det frem av «Sammen om aktive liv» (s. 62). Samme dokument trekker frem forebyggende hjemmebesøk og hverdagsmestring som løsninger for å systematisere forebyggingen av sykdom og funksjonssvikt hos eldre (Sammen om aktive liv, s. 60). Eldre og brukere i omsorgstjenesten bør ifølge «Leve hele livet» (s. 132) og «Sammen om aktive liv» (s. 60) få tilbud om fysisk aktivitet som del av tiltakene som er ment å forebygge, behandle og rehabilitere. I tillegg skal det utvikles råd for aktivitet og levevaner for personer med ulike tilstander og diagnoser (Sammen om aktive liv, s 64).

Et aspekt ved de eldres deltakelse og medborgerskap som kan leses ut fra dokumentene er at ved fysisk aktivitet bidrar de eldre til å holde seg fysisk aktive, noe som er positivt for helsen. På denne måten kan de eldre bidra til samfunnet, samtidig som de gjennom god helse øker muligheten til å være aktive samfunnsdeltakere lenger. Det påpekes at selv de eldre som allerede har diagnoser vil tjene på å opprettholde funksjonsnivå. Og det sies at det aldri er for sent å begynne å trene, uansett alder.

Å ta *gode livsstilvalg*, utover det å være fysisk aktiv, betegnes også som positivt for helsen. Ifølge Folkehelseinstituttet, som siteres i «Leve hele livet», er høy kognitiv aktivitet, kosthold og et aktivt sosialt liv, også vesentlig for helsen (Meld. St. 15 (2017-2019), s. 36). Å gå inn i alderdommen med sosial kapital fremstilles i samme dokument som like viktig som økonomisk kapital, og det anbefales at eldre investerer i dette. (Meld. St. 15 (2017-2018), s. 73). «Folkehelsemeldinga» viser til forskning som sier at ensomhet og sosial isolasjon påvirker både fysisk og psykisk helse (Meld. St. 19 (2018-2019)). I Folkehelsemeldinga (Meld. St. 19 (2018-2019)) uttrykker regjeringen et ønske om å samarbeide med ulike sektorer for å forhindre ensomhet, blant annet for eldre:

Regjeringa vil samarbeide med eit breitt utval av frivillige organisasjonar, kommunar, fylkeskommunar, arbeidsliv og privat sektor. Regjeringa vil støtte kampanjane gjennom å synleggjere eksisterande og nye tiltak retta særleg mot unge og eldre med risiko for vedvarande og uønskt einsemd. (s. 43).

Tilrettelegging av egen bolig og teknologi

I «Leve hele livet» (Meld. St. 15 (2017-2018), s. 73) blir *tilrettelegging av egen bolig* presentert som et av de viktigste tiltakene de eldre kan bidra med for å møte utfordringen med et økende antall eldre i samfunnet. I samme dokument står det: «*Det er en betydelig samfunnsøkonomisk gevinst ved at eldre kan bli boende i egen bolig og få pleie og omsorg her fremfor å måtte flytte på institusjon.*» (Meld. St. 15 (2017-2018), s. 35). Regjeringen har ambisjon om at flest mulig eldre bor i egen bolig lengst mulig, og argumenterer med at dette er viktig for den enkeltes livskvalitet, at det gir mestring, fører til aktivitet og gir trygghet for den eldre (Meld. St. 19 (2018-2019), s. 81). Det argumenteres også med at eldre i dag har

ressurser til å ta ansvar for sin egen bosituasjon, og påpeker at eldre har en rolle i å sørge for at boligen også er egnet dersom behovene skulle endre seg med alderen (Meld. St. 15 (2017-2018), s. 28). I tillegg til tilrettelegging av boligen presenteres hjelpemidler som tiltak som kan styrke funksjonsevnen, og dessuten gi mestring og personlig utvikling (Meld. St. 19 (2018-2019), s. 81-82). «Flere år- flere muligheter» trekker frem *den grå økonomien*, som viser til den kjøpekraften som eldre i dag besitter (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 40). I forbindelse med dette trekkes teknologi rettet mot eldre frem som et område som kan gi grunnlag for en ny næring, forbedre hverdagen til de eldre, og samtidig bidra til: «[...] å senke de samfunnsøkonomiske kostnadene ved aldring.» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 40). Bruken av teknologi blant eldre sies dessuten å bidra til økt selvstendighet, mestring og trygghet for den enkelte, samt at flere vil klare seg utenfor institusjon (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 28).

Medvirkning og deltakelse i demokratiske prosesser

Medvirkning og deltakelse i demokratiet er også en form for deltakelse og medborgerskap som identifiseres i dokumentene. I Nasjonalt program for et aldersvennlig Norge, som omtales i «Leve hele livet» (Meld. St. 15 (2017-2018), s. 72) står det at eldrestyrt planlegging er et av tiltakene for å få til et aldersvennlig samfunn. Dette innebærer at blant annet eldrerådene i kommuner og fylkeskommuner skal stå som en av de hovedansvarlige for planleggingen av aldersvennlig omgivelser, transport, service og tjenestetilbud (Meld. St. 15 (2017-2018), s. 74). Målet med aldersvennlige samfunn er at de eldre skal kunne få brukt sine evner som de vil (Meld. St. 19 (2018-2019), s. 76). Strategien omtales også i «Folkehelsemeldinga» (Meld. St. 19 (2018-2019) s. 76) hvor viktigheten av et partnerskap mellom ulike aktører, men også de eldres engasjement for realiseringen av programmet, påpekes: «Programmet skal utfordre den eldre befolkninga til å engasjere seg i planlegginga av egen alderdom og utforminga av eige miljø.» De eldres medvirkning begrunnes med at deres perspektiv er viktig når det også blir flere eldre innbyggere (Meld. St. 19 (2018-2019), s. 67). Et annet argument for medvirkning fra de eldre er at kommunene vil ha bedre informasjon om hva de eldre opplever som aldersvennlig, samtidig som det også vil gi de eldre innsikt i hva som kreves for å leve et aktivt liv (Meld. St. 19 (2018-2019), s. 75).

Medvirkning begrunnes i «Flere år – flere muligheter» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 35) med at det vil myndiggjøre eldre, og på den måten bidra til deres helse og mening. Videre viser dokumentet til at personer over 65 år er mindre aktive i politiske organer og interessepolitisk arbeid, sammenlignet med hvor stor andel eldre det er i samfunnet. Av den grunn regnes også brukerinvolvering som desto viktigere i dokumentet (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 35). I «Flere år – flere muligheter» uttrykker regjeringen ønske om å erstatte eldrerådsloven med en ny bestemmelse i kommuneloven om råd for eldre som skal inkludere personer ned til 60 år. Dette begrunnes med at de mener at dette vil: «[...] sikre innspill som gjelder overgangen fra arbeidsliv til pensjonisttilværelse, som er en viktig periode for å fremme aktive eldre.» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 35).

Oppsummering ansvar for egen alderdom

I denne kategorien er de eldres deltakelse og medborgerskap presentert som det å ta ansvar for sin egen alderdom. I dokumentene antydes det at eldre selv kan gjøre mer for å sikre sin egen alderdom. Spesifikt nevnes det at eldre kan ta helsegrep gjennom aktiv aldring. Aktiv aldring handler om å holde seg fysisk aktiv og delta i samfunnet. Eldre oppfordres til å få nok fysisk aktivitet og trene for å forebygge sykdom og skade. Dette argumenteres med at eldre da kan bevare selvstendigheten lenger, at det gir de eldre flere aktive år, og at det bidrar til mestring og livskvalitet. Også eldre med nedsatt funksjonsevne oppfordres til å trene for å forebygge ytterligere funksjonsfall. Regjeringen ønsker også at fysisk aktivitet blir en del av behandling og forebygging av sykdom i helsevesenet, og eldre skal ha tilbud om fysisk aktivitet. Videre strekker ansvaret seg til at eldre selv må planlegge alderdommen ved å sørge for at boligen de bor i er egnet til å bli gammel i, og at det må planlegges for endrede behov etter hvert som alderen øker. Regjeringen har et uttalt mål om at eldre skal bo hjemme lengst mulig. Teknologi og hjelpemidler nevnes som tiltak som kan forenkle hverdagen til de eldre, og bidra til at de eldre kan bevare selvstendigheten lenger. I tillegg til at teknologi kan føre til at eldre blir boende hjemme lenger, vil det også kunne gi grunnlag for ny næring. Til slutt sees også medvirkning i planlegging av aldersvennlige samfunn som et ansvar regjeringen ønsker at de eldre deler med kommune og fylkeskommune. Brukerinvolvering ansees også som nødvendig når en bare liten andel eldre er aktive i politiske organer. Dette begrunnes med at det er nødvendig å få frem de eldres perspektiv

når antall eldre øker i samfunnet, og at dette vil bidra til at de eldre i større grad myndiggjøres, og at dette vil ha betydning for deres helse og gi mening. Til oppsummering kan en si at det her er snakk om en ansvarsdiskurs.

Diskusjon

5.0 Diskusjon

I analysedelen har spørsmål nummer en og seks i Bacchis tilnærming har vært utgangspunkt for analysen. I analysen var fokuset på hvilke former for deltakelse og medborgerskap som kunne identifiseres i dokumentene, og hvilke argumenter som ble brukt for å forsvare disse. De resterende spørsmålene vil fungere som utgangspunkt for diskusjonen. Særlig er spørsmål nummer to, fire og fem vektlagt, men følges ikke trinnvis. I denne delen diskuteres det hvordan eldres deltakelse og medborgerskap fremstilles i løsningsforslagene, hva som er problematisk med den fremstillingen, og hvilke konsekvenser fremstillingen kan tenkes å ha for de eldres liv. Det som er viktig å ha med seg er at metoden, i tråd med et poststrukturalistisk perspektiv, ikke forsøker å komme frem til en sannhet, men å illustrere hva som er mulig å tenkes rundt fremstillingen av de ulike løsningsforslagene (Bacchi, 2009, s. 5). *Til slutt i dette kapittelet vil problemstillingen tas opp og følges av en diskusjon.*

5.1 Lengre liv – mer produktivitet?

Produktivitet peker seg ut som særlig viktig for velferden, og handler både om lønnet arbeid og frivillig arbeid. Flere steder i dokumentene nevnes dette som viktig ((Meld. St. 19 (2018-2019) s. 159; Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 14). Dersom en tar for seg det lønnede arbeidet, nevnes arbeidslinja som sentral for velferden, og det er en målsetning om en høy grad av sysselsetting (Meld. St. 19 (2018-2019), s. 159). Videre må også de eldre belage seg på å fortsette å være en del av arbeidslinjen, ettersom det sies at vi må arbeide lenger, i særlig grad for de over 65 år (Meld. St. 19 (2018-2019), s. 75; Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 14, 19). Videre ønsker regjeringen å rekruttere flere pensjonister til frivillig arbeid (Meld. St. 15. (2017-2018), s. 76). Frivillig deltakelse omtales som viktig for bærekraften i samfunnet (Meld. St. 15 (2017-2018) s. 29). Jeg ønsker å undersøke nærmere to løsningsforslag som presenteres i dokumentene;

1) At er at regjeringen foreslår at politikken som føres skal gjøre at det lønner seg å arbeide, og det å arbeide lenger (Meld. St. 19 (2018-2019) s. 159).

2) Regjeringens fokus på eldres bidrag til samfunnet gjennom frivillig arbeid.

Jeg ønsker her å ta for meg det siste forslaget først.

Flere i arbeid, og et lengre arbeidsliv

WPR-tilnærmingen forklarer at det som presenteres som løsningen, avslører hva som ansees som problemet (Bacchi, 2009, s. xiv). Dersom en forsøker å følge logikken i løsningsforslaget, så kan en anta at problemforståelsen som ligger bak, er at det er for mye å tjene på å stå uten arbeid, sammenlignet med å være i arbeid. Det antydes at systemet er lagt for godt til rette for de utenfor arbeidslivet, og at det er for attraktivt å motta arbeidsavklaringspenger, uføretrygd, minste pensjonsnivå eller annen stønad. Dette kan se ut til å bygge på en forforståelse av at det å være uten arbeid er for enkelt, og at de som står utenfor arbeidslivet ikke kjenner et behov for å ta lønnet arbeid. Fremstillingen av at det skal lønne seg å arbeide kan derfor se ut til å handle om et spørsmål om moral. I fremstillingen gis et inntrykk av at det riktige moralske valget alltid vil være å arbeide. Videre bærer også denne forståelsen med seg en implisitt holdning om at det å bli forsørget av velferden er umoralsk. Fordi at det blant de utenfor arbeidslivet finnes store ressurser som ikke kommer samfunnet og velferden til gode. Videre kan en slik forståelse ha konsekvenser for de det gjelder, ved at de kategoriseres som umoralske og uverdige mottakere av velferdstjenester.

Det er en vedtatt sannhet at velferdsstaten finansieres av blant annet skattelegging av arbeidskraft (Stamsø, 2017, s. 128-132), og det kan derfor være vanskelig å argumentere imot verdien av en høy yrkesdeltakelse når velferdsstaten har en bred politisk oppslutning (Hjelmtveit (2017, s. 50). For mange vil dessuten det å få hjelp til å komme inn på arbeidsmarkedet være av et gode. Det problematiske i denne fremstillingen er likevel at det underkommuniseres at mange som står utenfor arbeidslivet gjør det fordi de av ulike årsaker ikke kan jobbe. Videre gis det et inntrykk av at de som står utenfor arbeidslivet gjør dette av egen vilje og er late, og at en ville få mange flere i arbeid med de riktige insentivene. Det antydes med andre ord at systemet er lagt for godt til rette for dem som står utenfor arbeidslivet. Denne type fremstilling kan virke stigmatiserende på gruppen ufrivillig

arbeidsløse, arbeidsuføre og minstepensjonister, dersom diskursen rundt arbeidsledighet fremstiller de som ikke er i arbeid som late. Å bli betegnet som lat er et lite verdsatt karaktertrekk, og kan i følge Goffman (1963, s. 12-15) føre til stigmatisering. En konsekvens av dette kan være at det skapes større forventninger til et langt arbeidsliv, og stigmaet rundt tidlig pensjonering øker, noe som kan gjøre at personer prioriterer bort for eksempel egen helse.

Belønning og straff står i et dikotomt forhold til hverandre, som to logiske motsetninger. Dersom noe er belønning, så kan det ikke være straff, og motsatt. Siden det sies at det skal lønne seg å arbeide, kan en spørre seg om det på motsatt side skal straffe seg å ikke arbeide. I tillegg til å være motsetninger, er dikotomier ofte hierarkiske ved at den ene siden er mer ønskelig (Bacchi, 2009, s. 7). Det vil helt klart være mer ønskelig å motta belønning enn straff. Ovenfor befolkningen presenteres det da to valgmuligheter, et gode og et onde, som de kan velge mellom. Ved å presentere det som en valgmulighet. Konsekvenser av denne fremstillingen kan være at flere blir stående i arbeid på tross av helseutfordringer, fordi de ikke har råd til å la være. Når noen belønnes, kan en anta at det vil gå ut over «de andre». Dette er hva Foucault forklarer som splittende praksiser (Bacchi, 2009, s. 18). Når en gruppe favoriseres over en annen. En annen konsekvens, er at trygd, pensjon, etc. Ikke lenger fremstår som en rettighet du som tidligere arbeidstaker har opparbeidet deg. Det er ikke noe du kan kreve, men må gjøre deg fortjent til.

Frivillig arbeid

Behovet for økt rekruttering av eldre til frivillig sektor begrunnes delvis i behovet for økt bærekraft i velferden (Meld. St. 15 (2017-2018) s. 29). Frivilligheten har historisk sett ytt en viktig rolle i å avlaste på helse- og sosialområder (Olsen, 2017, s 318). I «Leve hele livet» står det at det offentlige ikke kan bære ansvaret for helse- og omsorg alene (Meld. St. 15 (2017-2018), s. 47). Dette gir et inntrykk av at dagens innsats fra frivillige ikke er tilstrekkelig, og i dokumentene uttrykkes det en bekymring for mangel på frivillige, og et behov for å kunne rekruttere flere eldre (Meld. St. 15 (2017-2018) s. 29). Samtidig uttrykkes det også at den tiden dagens frivillige bruker på frivillighet ikke er nok (St. Meld. 15 (2017-2018), s. 33). Det ligger en forventning i måten behovet for økt deltakelse i frivillighet uttrykkes på, til at eldre,

og sivilsamfunnet generelt, bør delta mer. Altså, dreier deltakelse i frivillig arbeid, i likhet med lønnet arbeid, om et moralsk ansvar om å bidra i samfunnet.

Selv om det i dokumentene uttrykkes bekymring over at deltakelsen i frivillighet er for lav, gis det også et uttrykk for optimisme. Det uttrykkes at på tross av et stort behov for frivillige, så er likevel potensialet for rekruttering blant eldre stort (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016 s. 6; Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 32). Dette begrunnes i at morgendagens eldre vil ha bedre helse og bedre ressurser enn tidligere generasjoner til å kunne delta mer i frivillighet (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016 s. 6). Ifølge «Folkehelsemeldinga» (*Meld. St. 19 (2018-2019)*) er det slik at personer med gode ressurser oftere deltar i frivillig arbeid (s. 154). Implisitt ligger det da en forventning om at med flere ressurssterke og friske eldre, så vil utfordringene på sikt løse seg. Tidligere forskning på Eldres deltakelse i frivillighet, som Hansen og Slagsvold (2020) viser til, har gitt grunnlag for å tro at antallet frivillige eldre vil øke i den kommende generasjonen av eldre, basert på kunnskap om bedre helse og ressurser blant eldre. Samtidig viser Hansen og Slagsvolds egen forskning, at det er grunn til å modere denne optimismen. For selv om det stemmer at de Eldres helse og bedre utdanning har endret seg til det bedre, så har samtidig interessene og holdningene endret (Hansen og Slagsvold, 2020). I forskningen kan en se en dreining mot at de Eldres motiver for deltakelse i større grad enn tidligere baserer seg på egeninteresser, fremfor altruistiske motiver. Forskjellen i motiver som Hansen og Slagsvold (2020) viser til, kommer frem gjennom metodene som er brukt når eldre har blitt spurt om deres villighet til å delta i frivillighet. Det viser seg at informantene svarer forskjellig når de blir intervjuet på telefon, sammenlignet med når de svarer gjennom et spørreskjema. Det legges til grunn at informanter generelt ser ut til å svare mer ærlig på spørreundersøkelser enn når de blir spurt direkte (Hansen & Slagsvold, (2020)). Dette kan tyde på at deltakelse i frivillighet fremdeles har en høy moralsk verdi, men at eldre i større grad motiveres av egeninteresser.

Moralsk kan det å bidra til frivillighet ansees som positivt. Deltakelse i frivillighet kan gjenspeiler en altruistisk holdning som er verdsatt i samfunnet. Om en snur på det, kan det dermed tolkes som umoralsk å ikke bidra til frivillighet. I «Folkehelsemeldingen» kan en lese at det oftere er ressurssterke personer som deltar i frivillighet, enn svakt integrerte personer. Dette impliserer, mest sannsynlig uintendert, at det foreligger et klasseskille

basert på moralsk ansvarlighet hos ulike sosiale grupper. Dersom det er slik at det er personer med høy økonomisk status som bidrar til frivilligheten, ligger det et premiss om at de med lav sosioøkonomisk status ikke gjør det. Om en da kobler på den høye moralske verdien frivilligheten har i samfunnet, bidrar denne fremstillingen til å klassifisere gode og dårlig borgere, basert på sosioøkonomisk status.

5.2 Ansvar for egen alderdom

Medvirkning

I «Flere år – flere muligheter» påpekes viktigheten av brukermedvirkning, siden få personer over 65 år er aktive i politiske organer og interessepolitisk arbeid (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 35). Eldrestyrt planlegging er et tiltak som nevnes for å få til et aldersvennlig samfunn (Meld. St. 15 (2017-2018), s. 72). Dette ansees som viktig når det blir flere eldre i samfunnet. Et godt aldersvennlig samfunn kan også tenkes å komme både de eldre og samfunnet til gode. Det å involvere de eldre i samfunnsplanlegging er helt klart positivt i et samfunnsarbeidsperspektiv, hvor en tenker at god medvirkning fra målgruppen kan være et effektivt middel for å få til de riktige endringene (Hugman & Bartolomei, 2013, s. 19). Det at de eldre får øvd innflytelse over et område som særlig angår dem, er også positivt. De får både uttalt seg i en sak som angår dem, og det vil dermed øke sannsynligheten for at det gjøres endringer og tiltak som faktisk fungerer. For å få til de riktige endringene kreves det en reell deltakelse fra målgruppen, og Arnstein (2019, s. 30-32) viser til flere kriterier som må møtes for at det skal være snakk om reell deltakelse. Et av de viktigste kriteriene er at målgruppen enten må ha fullstendig kontroll over beslutninger, eller inngå i et likeverdig partnerskap (Arnstein, 2019, s. 25). I «Leve hele livet», står det at eldreråd i kommune og fylkeskommune skal stå som hovedansvarlig når aldersvennlige omgivelser skal planlegges (Meld. St. 15 (2017-2018), s. 74). Det ser tilsynelatende ut til at det er en invitasjon til å la de eldre få utøve betydningsfull innflytelse samfunnsplanleggingen. Likevel hevder Cornwall (2008, s. 275) at slike medvirkningsprosesser hvor målgrupper inviteres inn, ofte eies av dem som inviterer. På den måten forankres initiativet og prosessen fra toppen. I et samfunnsarbeidsperspektiv er dette en grunn for å ha sunn skepsis til hvor reell medvirkningen vil være. Det er også andre

grunner til at det er nødvendig å stille spørsmål til hvor reell medvirkningen fra de eldre vil være.

Argumentet om at eldrerådene skal ha en funksjon for å fremme aktive eldre (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 35), høres positivt ut, men kan gi grunnlag for skepsis. Argumentet kan tolkes som et ledd i det å skape mer aktive eldre, likt det som er beskrevet om aktiv aldring og det å ha et aktivt sosialt liv. Dette kan settes i sammenheng med ambisjonen om å redusere sykdom hos eldre. Dermed gis det et inntrykk av at det ligger en annen agenda til grunn, enn medvirkning alene. Et slikt alternativt motiv, hvor hensikten er å utdanne eller kurere, er, ifølge Arnstein, (2019, s. 25), på det laveste nivået av deltakelse. Det er ikke dermed sagt at regjeringen ikke ønsker de eldres involvering, men det kan bidra til å så tvil om hensikten.

En annen årsak til å være skeptisk til hvor reell medvirkningen vil være for de eldre, er at det er nødvendig å treffe godt på målgruppen og at de selv får identifisere hva problemet er (Cornwall, 2008, s. 276). En god representasjon av målgruppen øker sannsynligheten av at det utvikles gode og fungerende tiltak. I dokumentene vises det til et ønske om å inkludere personer ned i 60-års alderen i eldrerådene (kilde). Eldre som gruppe spenner over et stort antall år, og en slik sekkebetegnelse kan være uheldig for representasjonen av utfordringer eldre har i samfunnet. Eldre blir ofte delt inn i den tredje og fjerde alder, hvor det først er i den fjerde alder at hjelpebehovene begynner å melde seg (Daatland & Solem, 2011, s. 23,27). En sikring av medvirkning fra personer i den fjerde alder er ikke spesifikt nevnt i dokumentene. Dersom eldre defineres som alle personer over 60 år, kan det føre til at ikke hele aldersspennet blir representert i medvirkningsprosessen. Dette vil kunne medføre at medvirkningen, dersom også kun et par håndplukkede representanter får anledning til å medvirke, kun fremstår som et alibi (Arnstein, 2019, s. 29). Personer i 60-årene og personer i den tredje alder, regnes for å fortsatt ha god helse. En kan derfor stille spørsmål til deres mulighet til å uttale seg om vansker som oppstår i forbindelse med aldring, når de ikke har opplevd det selv. Dersom det kun er personer i den tredje alder som er representert er det derfor en fare for at de endringene som trengs å skje ikke påpekes, og dermed heller ikke skjer. Når en regner med personer fra 60 år, vil spennet bli på 30 år, gitt at levealderen er 90

år. Det er naturlig å tenke at behovene til en 30-åring er annerledes enn behovene til en 60-åring. Det samme vil gjelde for en 60-åring og en 90-åring.

En svært uheldig konsekvens dersom de eldre inviteres til å delta i en prosess preget av tokenisme, hvor de blir spurt om å medvirke, men uten faktisk å bli lyttet til, kan få konsekvenser for Eldres medvirkning senere. Tomme ritualer og løfter kan oppleves som frustrerende for dem som deltar (Arnstein, 2019, s. 24). Det kan etterlate et inntrykk av at deltakelse i samfunnsprosesser er bortkastet tid for den enkelte, og hindre fremtidig deltakelse i samfunnet. Dette vil da ikke bidra til en myndiggjøring av eldre, slik som det hevdes i «Flere år – flere muligheter» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 35).

Det ene er viktigheten av de Eldres medvirkning, det andre er at det skal fungere som en opplysning for de eldre om hva som kreves for å leve et aktivt liv. Ved å involvere personer fra 60 år, skal det fungere som inspirasjon til å leve et aktivt liv.

Et annet aspekt som er viktig, er at det sies at personer ned til 60 år skal medvirke i elderråd. En stor del av medvirkningen som kan identifiseres i dokumentene er blant eldre i den tredje alder. Det vil si den gruppen eldre som har best funksjonsnivå, og best helse. Spørsmålet er om det er denne gruppen som bør uttale seg om hvilke utfordringer en møter på når en blir gammel. Det kan være vanskelig å forutse hvilke behov en får når helsen gir en større utfordringer. Spørsmålet da blir hvordan en kan oppnå god nok kunnskap til å utforme samfunnet på en aldersvennlig måte, når de involverte aldri har opplevd funksjonsfall.

5.3 Eldre – problem eller ressurs?

Bakgrunnen for dette masterprosjektet er et mye omtalt demografisk skifte, hvor andelen eldre i samfunnet øker. Et fenomen som også blir omtalt som eldrebølgen. Begrepet i seg selv etterlater et inntrykk av at samfunnet står ovenfor store og uhåndterlige utfordringer knyttet til både velferd og helse- og omsorgssektoren. Verdens helseorganisasjon hevder at det er et behov for en reorientering, hvor fokuset fremover bør ligge på helsefremming og forebygging av sykdom og uførhet (Verdens helseorganisasjon, 2015, s. 3). Politiske planer har stor innflytelse på folks hverdagsliv, og jeg har derfor ønsket å undersøke hvordan eldre og deres rolle fremstilles i disse planene. Problemstillingen som det er blitt jobbet etter i

dette masterprosjektet er «*Hvordan blir deltakelse og medborgerskap forstått og artikulert i politiske dokumenter som omhandler eldre?*».

Bacchi (2009, s. 25)) har forklart hvordan vi styres gjennom problematiseringer. Noe som vil si at det er regjeringens fremstilling av utfordringene med eldrebølgen som bidrar til styring, og ikke dokumentene i seg selv. Ved å ta utgangspunkt i løsningene som foreslås, nøster en seg bakover etter svar på hva det er som styrer oss. At det blir flere eldre i samfunnet omtales ikke direkte negativt i dokumentene, men når bærekraften i velferd og helse stadig brukes som et argument for ulike løsningsforslag, åpner det opp for en forståelse av at den økende andelen eldre kan sees på som et problem. Imidlertid er det grunnlag for å si at eldres deltakelse og medborgerskap ser ut til å være preget av ressursdiskurs, fremfor en problemdiskurs. Dokumentene vektlegger nemlig de ressursene de eldre besitter, fremfor å fremstille de eldre som et problem. For å få gjennomslagskraft må denne ressursdiskursen gis legitimitet. Legitimitet kan, ifølge Foucault (2002b, s. 123), oppnås gjennom kunnskapen som brukes for å underbygge diskursene. Regjeringens belegger sin diskurs med statistikk om de eldres forventede levealder og deres gode helse og utdanning. Dette legitimerer at diskursen rundt eldres mulighet til å bidra mer i samfunnet. Foucaults prinsipper om biomakt og biopolitikk ser her ut til å bidra til tyngde i argumentene (Bacchi, 2009, s. 28).

Selv om det påpekes et behov for at eldre bidrar til mer produktivitet, og det oppfordres til å ta mer ansvar for egen aldring, så er problemfokuset nedtonet i dokumentene, sammenlignet med fokuset på ressursene de eldre besitter. Særlig morgendagens eldre fremstilles med flere ressurser enn tidligere (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 6; Meld. St. 15 (2017-2018), s. 83). Alderdommen har tidligere blitt fremstilt som en periode av livet forbundet med ro og hvile, noe som kan sies å ha vært den generelle oppfatningen alderdom (Daatland & Solem, 2011, s. 23). En positiv diskurs rundt eldre som ressurssterke kan åpne opp for helt nye subjektposisjoner for eldre (Bacchi, 2009, s.16), som kan ha både positive og negative konsekvenser.

På den ene siden bidrar diskursene til å naturalisere at eldre bidrar produktivt i samfunnet lenger. Dette kan ha positive konsekvenser ved at det kan bidra til mindre stigma rundt eldre arbeidstakere og eldre generelt, og dermed bidra til mindre forskjellsbehandling av eldre.

Dersom ønsket om produktivitet er forankret nedenfra hos de eldre selv kan det virke positivt på de eldres deltakelse. På den andre siden vil en forankring fra toppen, som hos regjeringen, derimot kunne tenkes å ha en undertrykkende effekt, hvor deltakelsen oppleves mer som en moralsk plikt enn en rettighet. En utfordring i ressursdiskursen er at diversiteten i eldre som gruppe underkommuniseres. Sosiale forskjeller havner i bakgrunnen. Det problematiske er at når statens rolle bygges ned og borgerens plikt blir mer uttalt, så glir en sakte bort fra den universelle tankegangen som velferdsstaten er bygget på (Hansen, 2016, s. 42-44). Når en større del av ansvaret legges på den enkelte eldre kan det bidra til å skape større forskjeller mellom dem som har ressurser til å planlegge for alderdommen, og dem som ikke har det. Dette kan bidra til å forsterke sosiale forskjeller, fremfor å minske dem. Ifølge Christensen og Fluge (2016) har nemlig diskurser rundt de ressursene eldre har, allerede bidratt til å pålegge den enkelte mer ansvar, og dermed nedtonet rettighetene de har ovenfor velferdsstaten, og slik påvirket muligheten til deltakelse.

5.4 En livsfase i endring?

En tendens som kan spores i dokumentene er at livsfasen eldre ser ut til å være i endring. For det første vil en heving av aldersgrensen i arbeidslivet og hvor lenge folk velger å stå i arbeidslivet påvirke hva som skal regnes som den «normale» avgangsalderen. Dette kan skape en mer flytende overgang til livsfasen eldre, ettersom den ofte defineres ut fra avgangsalder (Daatland & Solem, 2011, s. 22-27). Dette vil kunne påvirke hvem og når en defineres som eldre. Poststrukturalismens prinsipper om at det ikke eksisterer noen universelle strukturer som ikke kan beveges (Schanning, 1992, s. 99; Fendler, 2010, s. 19; Skrede, 2017, s. 75), gjelder også for hvem som defineres som eldre. Denne bevegeligheten i definisjonen av eldre kan også føre til å flytte på når universelle rettigheter utløses. Enkle kategorier gjør det enklere å opprettholde universelle rettigheter, om for eksempel når en skal ha rett på pensjon.

Hva alderdommen skal være og hvilket innhold eldrerollen skal ha i samfunnet blir, og har blitt, bestemt ut ifra kulturelle, sosiale og historiske kontekster. Tidligere har pensjonisttilværelsen vært en tid for tilbaketrekking og ro (Daatland & Solem, 2011). Med dokumentenes fokus på de eldres ressurser tegnes et nytt bilde av eldre, og da særlig den tredje alder. Den tredje alder blir i dokumentene fremstilt som en forlengelse av arbeidslivet

og den produktive alderen. Den tredje alder ser ut til å rettes mot et mer ungdommelig ideal preget av bedre helse og produktivitet. Det kan også se ut til at dokumentene bidrar til en uuttalt, men tydeligere oppsplitting av livsfasen eldre, hvor mye av ansvaret for bærekraftens utfordringer legges hos eldre i den tredje alder.

5.5 Metodologiske styrker og svakheter ved WPR-metoden

WPR-metoden har som hensikt å problematisere rundt politiske dokumenter. Resultatet kan derfor fort bli at resultater og diskusjonen gis et negativt preg. Til gjengjeld er det hensikten å avdekke de negative konsekvensene politiske planer og løsningsforslag kan ha for grupper i samfunnet, og tilnærmingen velger ofte side med dem som kan bli rammet urettferdig av forandringene som foreslås (Bacchi, 2009, s. 44). Målet med dette masterprosjektet, som nevnt innledningsvis, har vært å avdekke og problematisere rundt hvordan politikken som føres rundt eldre kan ramme skjevt og ha uheldige konsekvenser enkelte grupper eldre. Til dette er metoden godt egnet. Spørsmålene er formulert slik at de oppfordrer til kritisk refleksjon rundt de foreslåtte løsningene, og inviterer forskeren til å reflektere rundt de effektene de foreslåtte løsningene potensielt kan ha for grupper i samfunnet. Det skal også sies at flere av forslagen også kan ha positive kvaliteter. For dem som ønsker et langt arbeidsliv vil hevingen av aldersgrenser i arbeidslivet kunne bidra til en normalisering av et lengre arbeidsliv, og mindre alderisme. Det kan dessuten synliggjøre de ressurser og kompetanser som de eldre besitter.

6.0 Oppsummering

Oppsummert ser morgendagens eldre sin deltakelse og medborgerskap ut til å være preget av en forventning om produktivitet. Spørsmålet om bærekraften i velferden fremstår som et hovedargument for løsningsforslagene som presenteres, om et lengre arbeidsliv, økt deltakelse i frivillighet og medvirkning til et mer aldersvennlig samfunn. Særlig fremstår arbeid og frivillighet som viktige verdier i samfunnet. Fremstillingen av eldresressursen antyder også at eldre har et moralsk ansvar om å bidra lenger i samfunnet. Når levealderen øker, og helsen blir bedre forventes det også at det ytes etter å ha passert 65 år. Den tredje

alder ser dermed ut til å skulle kunne bli en forlengelse av den produktive fasen, og livsfasen eldre.

7.0 Litteratur

Aakvaag, G. C. (2008) *Moderne sosiologisk teori*. Abstrakt forlag.

Album, D. & Westin, S. (2007) Do diseases have a hierarchy? A survey among physicians and medical students. *Social science & medicine*. 66(1), 182-188.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0277953607003929?via%3Dihub>

Anker, T (2020) *Analyse i praksis. En håndbok for masterstudenter*. Cappelen Damm Akademisk.

- Arbeidsmiljøloven (2005) Lov om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv. (LOV-2005-06-17-62). LOVDATA. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-62>
- Arnstein, S. R., (2019) A ladder of citizen participation. *Journal of the American Planning Association*, 85 (1), 24 - 34. <https://www.tandfonline.com.galanga.hvl.no/doi/full/10.1080/01944363.2018.1559388>
- Askheim, O. P (2012) *Empowerment i helse- og sosialfaglig arbeid. Floskel, styringsverktøy eller frigjøringsstrategi?* Gyldendal.
- Askheim, O. P. (2016) Samproduksjon som velferdssektorens kinderegg. *Tidsskrift for omsorgsforskning*, 2(1), 24-36.
- Askheim, O. P. (2017) Brukermedvirkningsdiskurser i den norske velferdspolitikken. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 20(2), 134-149. https://www.idunn.no/tidsskrift_for_velferdsforskning/2017/02/brukermedvirkningsdiskurser_i_den_norske_velferdspolitikken
- Bacchi, C. (2009) *Analyzing policy: What's the problem represented to be?* Pearson.
- Brattberg, Ø. S. (2017) *Tekstanalyse for samfunnsvitere*. Cappelen Damm AS.
- Brottveit, G. (2018) *Vitenskapsteori og kvalitative forskningsmetoder. Om å arbeide forskningsrelatert*. Gyldendal.
- Christensen, K. & Fluge, S. (2016) Brukermedvirkning i norsk eldreomsorgspolitikken – Om utviklingen av retorikken om individuelt ansvar. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 19 (3), 261-277.
- Christensen, K. (2018) Myten om eldrebølgen. I K. Christensen & L. J. Syltevik (red.) *Myter om velferd og velferdsstaten*. Cappelen Damm Akademisk/Noasp
- Cornwall, A (2008) Unpacking 'participation' Models, meanings and practices. *Community Development Journal*. 43(3), 269- 283 <http://dx.doi.org/10.1093/cdj/bsn010>
- Daatland, S. O. & Solem, P. E. (2011) *Aldring og samfunn (2. utgave)*. Fagbokforlaget
- Dominelli, L. & Moosa-Mitha (2014) *Reconfiguring Citizenship. Social exclusion and diversity within inclusive citizen Practices*. Ashgate
- Fendler, L. (2010). *Michel Foucault*. Bloomsbury Academic.
- Foucault, M. (2002a). *Forelesninger om regjering og styringskunst* (I. B. Neumann, overs.). Cappelen Akademisk Forlag.
- Foucault, M. (2002b) *The Archaeology of Knowledge*. (A. M. Sheridan Smith, overs.). Routledge classics.

- Foucault, M. (2015) Kva er biopolitikk? *Agora*, 32(1), 9-29.
- Foucault, M. (2018) *Diskursens orden*. (Espen Schaanning, overs.) Scandinavian Academic Press.
- Freire, P. (2006) *De undertrykkes pedagogikk* (2. utgave). Gyldendal Akademisk.
- Goffman, E. (1963) *Stigma. Notes on the management of Spoiled Identity*. Penguin Books.
- Hansen, T. (2016) *Det kollektive grunnlaget for individuell velstand. En innføring i offentlig politikk og økonomi*. Cappelen Damm Akademisk.
- Hansen, T. & Slagsvold, B. (2020) Refleksiv frivillighet i en norsk kontekst – om eldres deltakelse, motivasjon og potensiale. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 23(1), 4-19.
https://www.idunn.no/tidsskrift_for_velferdsforskning/2020/01/refleksiv_frivillighet_i_en_norsk_kontekst
- Hanssen, J. I. (2017) Kommunal sosialpolitikk. I M. A. Stamsø (red.)
Velferdsstaten i endring. Om norsk helse- og sosialpolitikk. (s. 144-165). Gyldendal.
- Hjelmtveit, V. (2017) Sosialpolitikk i historisk perspektiv. I M. A. Stamsø (red.)
Velferdsstaten i endring. Om norsk helse- og sosialpolitikk. (s. 28-63). Gyldendal.
- Horsbøl, A. & Raudaskoski, P. (2016) *Diskurs og praksis – teori, metode og analyse*.
 Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Hugman, R. & Bartolomei, L. (2013) The Ethics of Participation in Community Work Practice.
 I A. K. Larsen, V. Sewpaul & G. O. Hole (red.), *Participation in Community Work: International Perspective*. Routledge.
- Hutchinson, G. S. (2010) *Samfunnsarbeid. Mobilisering og deltakelse i sosialfaglig arbeid*.
- Hutchinson, G. S. (2013) Community work within the Norwegian welfare state. Barriers and possibilities for work with particularly vulnerable groups. I A. K. Larsen, V. Sewpaul & G. O. Hole (red.), *Participation in Community Work: International Perspective*.
 Routledge.
- Helse- og omsorgsdepartementet (2015) *Nasjonal strategi for frivillig arbeid på helse- og omsorgsfeltet (2015-2020)*. Regjeringen.no
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/frivillighetsstrategi/id2429965/>
- Helse- og omsorgsdepartementet (2016) *Flere år – flere muligheter*. Regjeringen.no
<https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/flere-ar--flere-muligheter/id2477940/>
- Helse- og omsorgsdepartementet (2020) *Sammen om aktive liv. Handlingsplan for fysisk aktivitet 2020-2029*. Regjeringen.no

- <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/sammen-om-aktive-liv/id2704955/>
- Jenhaug, L. M. (2018) Myndighetenes forventninger til pårørende som samprodusenter i omsorgstjenesten. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 21(1), 39-58.
- https://www.idunn.no/tidsskrift_for_velferdsforskning/2018/01/myndighetenes_forventninger_til_paaroeerende_som_samprodusente
- Ledwith, M. & Springett, J. (2010) *Participatory practice. Community-based action for transformative change*. Policy press.
- Ledwith, M. (2016) *Community development in action*. Policy Press.
- Magnussen, A-M. & Nilssen, E. (2015) Sosialt medborgerskap, autonomi og deltakelse. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 18(1), 61-75.
- https://www.researchgate.net/publication/273384251_Sosialt_medborgerskap_autonomi_og_deltakelse
- Meld. St. 15 (2017-2018). *Leve hele livet. En kvalitetsreform for eldre*. Helse- og omsorgsdepartementet.
- <https://www.regjeringen.no/contentassets/196f99e63aa14f849c4e4b9b9906a3f8/no/pdfs/stm201720180015000dddpdfs.pdf>
- Meld. St. 19 (2018-2019) *Folkehelsemeldinga. Gode liv i eit trygt samfunn*. Helse- og omsorgsdepartementet.
- <https://www.regjeringen.no/contentassets/84138eb559e94660bb84158f2e62a77d/nn-no/pdfs/stm201820190019000dddpdfs.pdf>
- Midtsundstad, T., Mehlum, I. S. & Hilsen, A. I. (2017) *The Impact of the working environment on work retention of older workers*. (Fafø-rapport 2017:09).
- https://www.researchgate.net/publication/317796019_The_impact_of_the_working_environment_on_work_retention_of_older_workers_National_report_-_Norway_Fafø-paper_201709_ISSN_0804-5135
- Mik-Meyer, N & Villadsen, K. (2007) *Magtens former. Sociologiske perspektiver på statens møde med borgeren*. Hans Reitzels forlag.
- Mills, S. (2003) *Michel Foucault*. Routledge.
- Neumann, I. B. (2001) *Mening, materialitet, makt: En innføring i diskursanalyse*. Fagbokforlaget.
- OECD (2020) *Promoting an Age-Inclusive Workforce. Living, learning and earning longer*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/59752153-en>

- Olsen, B. C. R. (2017) Om å vite best...sammen – brukermedvirkning i helse- og sosialsektoren. I M. A. Stamsø (red.) *Velferdsstaten i endring. Om norsk helse- og sosialpolitikk.* (s. 216-238). Gyldendal.
- Regjeringen.no (2014, 26. november) *Om frivillighet.*
<https://www.regjeringen.no/no/tema/kultur-idrett-og-frivillighet/frivillighet/innsiktsartikler/om-frivillighetspolitikken/id2076537/>
- Regjeringen.no (2015, 01. juni) *Frivillighetserklæringen.*
<https://www.regjeringen.no/contentassets/99f8110d39674f3494ec9668be846c09/frivillighetserklaeringen-hefte.pdf>
- Regjeringen.no (2019, 6. september) *Hva er et eldreråd?*
<https://www.regjeringen.no/no/tema/kommuner-og-regioner/kommunalrett-og-kommunal-inndeling/veileder-for-eldrerad/hva-er-et-eldrerad/id2666685/?expand=factbox2667575>
- Røiseland, A. & Vabo, S. I. (2012) *Styring og samstyring – governance på norsk.* Fagbokforlaget.
- Schanning, E. (1992) *Modernitetens oppløsning. Sentrale skikkelser i etterkrigstidens idéhistorie.* Spartacus Forlag.
- Statistisk sentralbyrå (2011) *Seniorer i Norge 2010* [statistisk analyse].
<https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/attachment/157022?ts=14370df7000>
- Statistisk sentralbyrå (2012) *Eldre i arbeidslivet* [Økonomisk analyse].
https://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/oa_201205/wold.pdf
- Statistisk sentralbyrå (2019) *Eldrebolgen legger press på flere omsorgstjenester i kommunen.*
<https://www.ssb.no/helse/artikler-og-publikasjoner/eldrebolgen-legger-press-pa-flere-omsorgstjenester-i-kommunen>
- Statistisk sentralbyrå (2020, 18. november) *Organisasjonsaktivitet, politisk deltakelse og sosialt nettverk, levekårsundersøkelsen.* <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/organisjoner-og-medlemskap/statistikk/organisjonsaktivitet-politisk-deltakelse-og-sosialt-nettverk-levekarsundersokelsen>
- Skog, O-J (2006) *Skam og skade. Noen avvikssosiologiske temaer.* Gyldendal.
- Skrede, J. (2017) *Kritisk diskursanalyse.* Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Stamsø, M. A (2017) Trygdesektoren. I M. A. Stamsø (red.) *Velferdsstaten i endring. Om*

norsk helse- og sosialpolitikk. (s. 192-215). Gyldendal.

Stortinget (2019, 21. oktober). *Om regjeringens publikasjoner.*

<https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Arbeidet/Om-publikasjonene/Regjeringens-publikasjoner/>

WHO (2021) *Global report on ageism* (ISBN: 9789240016866)

<https://www.who.int/publications/i/item/9789240016866>

Østerud, Ø., Engelstad, F. & Selle, P. (2003) *Makten og demokratiet. En sluttbok fra Makt- og demokratiutredningen.* Gyldendal akademisk.